

Національна академія наук України
Національна академія управління
Університет економіки та права

«ТРОК»

Міжнародний благодійний
екологічний фонд
«Воскресіння»

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ВИМІРИ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

(експертно-аналітична доповідь)

Київ • 2009

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
МІЖНАРОДНИЙ БЛАГОДІЙНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ФОНД «ВОСКРЕСІННЯ»

**БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ:
ВИМІРИ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ**

(експертно-аналітична доповідь)

УДК 336.71
ББК 65.262.1

Рекомендовано вченими радами:
Університету економіки та права «Крок» Протокол № 3 від 5 квітня 2009 року
Національної академії управління Протокол №6 від 31 серпня 2009 року

Рецензенти:

Пащенко С.Г. – доктор економічних наук, професор
Литвак О.М. – доктор юридичних наук, професор
Базовкін Є.Г. – доктор історичних наук, професор

Банківська система України: виміри глобальної фінансової кризи.
Експертно-аналітична доповідь // Колектив авторів під науковою редакцією
д.е.н., професора О.А. Кириченко К.: Дорадо-друк.-2009.- 64 с.

ISBN 978-966-2077-13-1

Експертно-аналітична доповідь виконана відповідно плану заходів Уряду по подоланню фінансової кризи в Україні і присвячена системному аналізу стану банківської системи України і розробці напрямів її реформування. Автори доповіді відомі вчені та фахівці в галузі банків та фінансів, правознавства, історії, соціології, економічної безпеки та державного управління.

Автори експертно-аналітичної доповіді: к.е.н., доцент І.А. Белоусова, к.е.н., доцент К.Г. Ваганов, к.е.н., доцент С.В. Вовчок, д.істор.н., професор П.П. Гай-Нижник, д.е.н., професор М.П. Денисенко, д.е.н., професор С.А. Єрохін, к.е.н., доцент О.І. Захаров, д.е.н., професор О.А. Кириченко (керівник авторського колективу), д.е.н., професор Т.Т. Ковальчук, мба С.В. Крюкова, д.ю.н., А.Т. Ковальчук, к.ю.н., доцент А.В. Матіос, д.ю.н., професор Н.Р. Ніжник, д.е.н., професор В.Е. Новицький, к.е.н., професор С.М. Лаптів, д.е.н., професор Д.І. Олійник, к.псих.н., доцент П.Я. Пригунов, к.е.н., доцент Ю.А. Потійко, д.істор.н., професор В.С. Сідак, д.е.н., професор О.І. Соскін, д.філ.н. О.І. Харченко, д.е.н., професор В.К. Черняк, д.е.н., професор В.Я. Шевчук.

В підготовці матеріалів доповіді приймали участь: Т.Ю. Біла,

О.В. Ваганова, А.Т. Головка, А.І. Гулсй, О.А. Грабовський, А.С. Єрохіна, А.І. Іванов, А.В. Ігнатенко, В.Ю. Іщенко, В.Г. Кабанов, А.О. Кириченко, М.В. Коніжай, О.Л. Коробчинський, І.В. Кудря, О.В. Конончук, С.В. Крюкова, В.Д. Кудрицький, С.В. Мелесик, Р.Р. Наджипов, Л.І. Паращенко, Л.В. Патерікіна, Ю.В. Шевчук.

УДК 336.71
ББК 65.262.1

ISBN 978-966-2077-13-1

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Передісторія розвитку банківської системи в Україні (1917–1918 рр.)	4
2. Стан банківської системи України	8
3. Причини та наслідки системної банківської кризи	13
4. Зовнішні борги банків	16
5. Процес злиття та поглинання банків	21
6. Національний банк і банківський нагляд	26
7. Законодавче забезпечення модернізації банківської системи	31
8. Основні напрямки реформування банківської системи України	40
9. Модернізація банківської безпеки – як чинник стабілізації фінансово–кредитної сфери	45
Висновки	49
Література	52
Додатки	54

ВСТУП

За вісімнадцять років незалежності категорія «банк» перетворилася із суто інституційної економічної категорії в категорію соціально-політичну, а в умовах фінансової кризи на лакмусовий папір визначення стійкості соціально-політичної та економічної незалежності України. Нагадаємо, що головним в сутності банку, його основою є організація грошово-кредитного процесу та імітування грошових знаків. На жаль, банківська система в умовах політичної нестабільності перетворилася із інструменту фінансових перетворень на інструмент соціального впливу і соціальних конфліктів. Міцною грошово – фінансова система може бути тільки за умови, що вона опирається на самодостатнє, науковомістке, конкурентноспроможне власне виробництво. Гроші – кров економіки. Якщо кров перетікає в економіку інших держав, то створюється смертельна загроза як розвитку нації, так і існуванню держави. Свого часу радник президента США Д.Кеннеді з економіки професор Поль Самуельсон щодо цього висловився так: «Бідність може спіткати більшість населення, якщо Центральний банк невміло управлятиме грошима. Гроші – мастило економіки, але воно часом застигає».

За критеріями американської економічної науки ми маємо крах грошово – фінансової системи, тому що, по-перше, заощадження населення не трансформуються в інвестиції і, по-друге, наша банківська система не кредитує власне виробництво.

Виходячи з поняття ринкової економічної системи наша банківська система є анти ринковою, тому що руйнує головну ланку ринкової системи, нищить власне виробництво через штучно створену кризу платежів, реалізацію політики «твердокамінного» монетаризму, опосередковане кредитування іноземних фірм завдяки спекулятивним операціям, сприяє втечі капіталів за кордон.

Отже, щоб створити ринкову економічну систему в Україні, потрібно вирішити проблему створення банківської системи, яка б відображала інтереси України, а не інтереси країн елітаризму – щодо завоювання ринку України та її фінансового закабалення, яка є значно важливішою і складнішою ніж вирішення, наприклад, проблеми тотальної приватизації.

Дана експертно-аналітична доповідь розроблена фахівцями банківської справи і направлена на модернізацію всієї банківської системи України і відповідно поліпшення життя всіх громадян України.

1. ПЕРЕДІСТОРІЯ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ (1917–1918 РР.).

Однією з вагомих основ фінансової політики сучасного типу будь-якої держави завжди були і залишаються досі банківські установи. Поступ грошового розвитку країни, економіко-фінансову стабільність і незалежність держави, поміж інших, має завданням зберігати і центральний національний банк державного організму.

Нажаль проблема дослідження, а отже й урахування історичного досвіду становлення та розвитку вітчизняної державної та приватної банківської систем, її вплив на розвиток економіки країни і вага для політичної стабільності та безпеки державного утворення, на сьогодні залишається в зародковому стані.

До Першої світової війни (1914–1918 рр.) на території підросійської України працювало 3 тис. 660 кредитових установ різноманітного типу. Серед них було 161 відділення акціонерних банків і банківських контор та 316 товариств взаємного кредиту, а загалом в межах українських губерній діяло 477 кредитових фірм. Всі вони проводили власні операції за чітко регламентованим і централізованим імперським законодавством. Правління найміцніших приватних банківських і кредитових установ знаходилися переважно у Петербурзі та Москві.

Після Лютневої (1917 р.) революції в Росії імперія Романових зазнала краху. Монархічну владу у Петрограді змінила республіканська в особі Тимчасового уряду. На «окраїнних землях» нового поштовху набули національні рухи, які очолили державотворчі прагнення своїх народів. У підросійській Україні виразником національних прагнень з березня 1917 р. стала Центральна Рада – представницький орган революційної соціалістичної демократії. Незабаром нею було проголошено створення Української Народної Республіки (УНР) як автономної складової Республіки Російської. Згодом було встановлено й виконавчий орган (уряд) Центральної Ради – Генеральний Секретаріат.

На цей час в УНР діяли російські державні банківські заклади – три контори російського Государственного банку (Київська, Харківська та Одеська) та його численні регіональні відділення. З часом фінансові потреби молодого Української Республіки приводять її керівників до думки про необхідність заснування власної національної центральної банківської установи. Як наслідок, 29 вересня 1917 р. з'являється «Деклярація Генерального Секретаріату України». Вона обіцяла, що «в найближчому часі буде вироблено законопроект про те, що на чолі всіх кредитових установ України має стати Національний Український Банк...».

Вже на той час фінансова ситуація і в Росії, і в Україні була кризовою. Ще більше загострилася вона після захоплення влади більшовиками. 10 листопада Фінансові інститути практично перестали працювати. Голова Генерального Секретаріату В. Винниченко змушений був заявити, що власники промислових підприємств не можуть здійснити виплати заробітної платні через брак коштів. У постанові з цього приводу було занотовано перспективу перетворити Київську контору Госбанку в Центральний банк України, а також визначитися з бюджетами всіх цивільних та військових установ до середини 1918 р. включно і видати розпорядження, щоб усі урядові установи та підприємства свої прибутки та видатки направляли лише до Києва.

Тим часом життя вимагало від українських керівників кін самостійно вирішувати власні економічні і фінансові проблеми. Правовою підставою для цього став черговий універсал національного представницького органу. 19 листопада 1917 р. Центральна Рада своїм III Універсалом проголосувала: «Однині Україна стає Українською Народною Республікою. Не одділяючись від Республіки Російської і зберігаючи єдність її ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими помогли всій Росії, щоб уся республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів». Проголосивши федеративний зв'язок УНР з владою у Петрограді Центральна Рада так і не змогла позбутися російського тяжіння й оголосити самостійність України.

Однак, за відсутності власної правової фінансової бази, будь-яке планомірне налагодження грошового ладу в країні було практично неможливим. Ще за чотири дні до виходу III Універсалу Генеральний Секретаріат доручив своєму грошовому відомству «виробити разом з фінансовою комісією фінансовий план». Під безпосереднім керівництвом генерального секретаря фінансів М. Туган-Барановського було розроблено і 9 грудня 1917 р. Малою Радою ухвалено низку законопроектів, які поклали перші реальні законодавчі засади щодо започаткування Україною створення власної фінансової системи. 9 грудня 1917 р. Центральною Радою було ухвалено одні з найважливіших для національного державотворення законодавчі акти. Обов'язки Головної Скарбниці УНР перебрала на себе, згідно «Закону про Головну Скарбницю Української Народної Республіки», київська губерніальна скарбниця.

Давно назрілим і надзвичайно актуальним було й питання про керівництво українською владою державними банківськими закладами, що існували на терені республіки. Прийняття «Закону про Державний Банк» давало урядові Центральної Ради правовий і оперативний простір у безпосередньому вирішенні фінансових проблем. Цим законом було постановлено:

«1) «Кіевскую Контору Государственного Банка» перетворити в Український Державний Банк... 2) Усі місцеві установи Государственного Банка на території Української Народньої Республіки стають відділами Українського Державного Банку».

Побічно прискоренню їх появи сприяла й позиція більшовицької Росії щодо УНР, коли 4 грудня 1917 р. РНК РСФРР було остаточно й офіційно припинено асигнацію українському уряду рубльової готівки. Зашморг фінансового голоду затягувався над державотворчою Україною все сильніше і загрожував катастрофічними наслідками. Опинившись без асигнувань грошової маси з Петрограду, Центральній Раді довелося поставити на порядок денний державного життя й питання запровадження Україною власних грошових знаків. Таким чином, перед керівництвом УНР вже у другій половині 1917 р. постало питання врегулювання ринку грошей в країні. 19 грудня 1917 р. Центральна Рада нарешті ухвалила «Тимчасовий Закон про випуск державних кредитових білетів Української Народної Республіки» 6 січня 1918 р. (за н.ст.) Мала Рада ухвалила закон про випуск Українським Державним банком кредитових білетів на суму 500 млн. крб. Перші українські банкноти (купюрами по 100 крб.) підписали: директор Держбанку М.Кривецький та скарбник В.Войнилов.

1917 рік закінчився початком україно-більшовицької війни. Запровадження національної фінансової системи ставало можливим лише з її успішним для України завершенням. 11 січня 1918 р. Мала Рада ухвалює IV Універсал, який проголошує самостійність УНР. Щодо фінансової сфери в Універсалі зазначалися лише перспективи встановлення народного контролю над банками. З цього приводу, зокрема, вказувалося: «Віднині кредитова допомога банків повинна надаватися, головним чином, на підтримку трудового населення, на розвиток народного господарства Української Народньої Республіки, а не для спекуляції і банківської експлуатації». З приводу останнього визначення зважимо на те, що керівники Центральної Ради та її урядовці були непримиренними соціалістами. У їхньому розумінні усі приватні підприємці визначально вважалися експлуаторами трудового народу, а банкові заклади та їм подібні установи, як запевняв, наприклад, директор Держбанку УНР М.Кривецький, – «гніздами спекулятивного кредиту, бо переважна більшість товариств взаємного кредиту є розсадником найнестримнішої спекуляції».

після визволення Києва і країни від більшовицької окупації, стан фінансових справ державних банківських контор виглядав не кращим чином. Населення, яке тримало на руках величезну масу грошей, не поміщало їх у банки. Подібна ситуація склалася і з Державним банком,

якого практично не існувало. Не можливо охарактеризувати також й фінансовий стан Київської контори Держбанку за час існування УНР у 1918 р., через те, що навіть у центральній бухгалтерії не велися зведені банківські баланси. Поліпшити якимось чином ситуацію, що склалася, урядовці УНР не змогли, а незабаром Центральну Раду взагалі було усунуто від влади.

29 квітня 1918 р., внаслідок державного перевороту на чолі з правими силами, УНР було повалено, а на її терені проголошено новостворену Українську Державу у формі Гетьманату П.Скоропадського. Після гетьманського перевороту (29 квітня 1918 р.), одразу ж по створенні уряду Ф.Лизогуба, новий міністр фінансів А.Ржепецький заявив газеті «Відродження», що, крім інших завдань, намагатиметься обнови́ти банківський апарат у формі Державного і приватних банків.

За Гетьманату засновувати Український Державний банк довелося практично заново. Одночасно з працею над виробленням повномірного юридично-фінансового забезпечення головного банківського закладу країни, приймалися заходи й щодо відновлення зв'язку з конторами і відділеннями, налагодження центральної бухгалтерії, призначення службовців тощо. Підготовча праця тривала до початку серпня 1918 р.

2. СТАН БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Банківська система України почала створюватись в 1988 році і активно розбудовуватись з моменту прийняття Закону України «Про банки та банківську діяльність»(1991). На 1 вересня 2009 року в дворівневій банківській системі мали банківську ліцензію 185 банків, в тому числі 158 банків – це акціонерні товариства. З іноземним капіталом працювало 53 банки і 17 банків із сто відсотковим іноземним капіталом(Додаток), 11 банків знаходилось в стадії ліквідації(Додаток), 16 банків у стані тимчасової адміністрації(Додаток), 1 банк мав куратора НБУ, по трьом банкам прийняте рішення про їх ре капіталізацію (Київ, Укргазбанк, Родовід), тобто перехід під державну юрисдикцію. Група невеликих банків складала –120. Загальні активи банків складали 935,4млрд. грн.(117дол. США), а кредитні операції займали–81,3 відсотка. Кошти фізичних осіб складали–193,8 млрд.грн.,(найбільші депозитоутримувачі Приватбанк – 44млрд.грн., Райффайзен Банк Аваль – 25,5млрд.грн., Ощадбанк – 16,8млрд.грн.),а кошти корпоративних структур– 119,3млрд. грн. Виходячи із загальнонаукового припущення, що фінансова криза є необхідною передумовою подальшого удосконалення кредитної системи спробуємо розібратися на організаційно-економічному та законодавчому рівні чому остання криза так швидко зруйнувала банківську си-

стему України і які існують шляхи її модернізації. Розвиток банківської системи України нараховує, на наш погляд, як минимум п'ять етапів.

Перший етап 1991–1993 рр. У 1991 році з початком введення в дію Закону України «Про банки та банківську діяльність» були зроблені перші спроби створення банківської системи ринкового типу, якій була притаманна дворівнева структура. Крім того, з 1992 року починають з'являтися перші українські банки ринкового типу, як великі («Аваль», «Відродження», «Інко»), так і дрібні (Правекс банк, Діамант-банк). Таким чином, можна зробити висновок, що на першому етапі формування банківської системи в Україні повільно формується дворівнева банківська система, що складається з Національного банку та комерційних банків. За цей період стрімко збільшилась кількість комерційних банків, але не було сформовано ефективного механізму впливу з боку НБУ на комерційні банки. Що стосується регулювання в банківській сфері, то в цей час ще залишається недосконалою нормативно-правова база, яка сприяла створенню дрібних банків, які заробляли грошовий капітал лише за рахунок використання гіперінфляції. На цьому етапі за станом на 1 січня 1992 року зареєстровано 77 банків, а на 1 січня 1993 року в Україні налічувалося вже 134 комерційні банки.

Другий етап 1993–1996 рр. На засадах різних бюджетних та позабюджетних фондів, диверсифікації пасивів у діючих банках та внесків підприємств (шляхом прихованих кредитів) виникає ціла низка нових комерційних банків. На цьому етапі відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про передачу міністерських пакетів акцій на управління до Міністерства фінансів України» у комерційних банках дедалі зменшувалася частка «міністерського» капіталу. Постановою передбачалося, що Мінфін України буде одержувачем дивідендів за акціями, що належать іншим міністерствам, братиме участь в управлінні банків. Зрозуміло, це не влаштовувало колишніх власників акцій, і вони поспішили вилучити свої кошти із комерційних банків та інших акціонерних товариств. На цьому ж етапі спостерігалось масове утворення дрібних малопотужних банків із капіталом, який часто не перевищував вартості трикімнатної квартири. Разом з тим експерти зв'язували цей етап з позитивними змінами у формуванні банківської системи. На їх думку, в цей період на основі монетарної політики були призупинені інфляційні процеси, ліквідовані банки, які були не готові працювати в умовах більш жорсткого контролю з боку НБУ. Активна побудова Національним банком України чіткої системи регулювання діяльності комерційних банків збіглася в часі із призупиненням інфляційних процесів, що стали, як уже зазначалося, основним джерелом безбідного існування цілої низки комерційних банків. Не готові до жорсткого контролю з боку НБУ, до зміни кон'юнктури

фінансового ринку, до управління банківськими процесами зсередини, ці банки опинилися на межі банкрутства. Багатьом із них не вдалося втриматися на плаву: 1994 року ліквідовано 11 збанкрутілих банків; 1995 року — 20, серед яких і найбільші («Інко», «Відродження», Економбанк, Лісбанк); 1996 року прямими банкрутами стали 45 банків та 60 опинилися у стані прихованого банкрутства і ще протягом багатьох років виборюватимуть право на існування. Зрозуміло, це не могло не внести певних додаткових ускладнень у функціонування всієї банківської системи. Натомість на кредитно-фінансовому ринку України починають працювати 14 іноземних банків та їх представництва.

Третій етап — 1996–1998 рр. характеризується якісним оздоровленням банківської системи. На цьому етапі НБУ було проведено роботу по боротьбі з інфляційними процесами, створено умови для введення грошової одиниці України, поліпшення регулювання та вдосконалення системи банківського нагляду. В 1998 році на пострадянських територіях сталася перша реальна банківська криза з епіцентром в Росії і периферійними відгуками в Україні, яка на жаль, не зробила відповідних висновків із цієї кризи, що відповідно відгукнулось в 2009 році.

Четвертий етап — 1999–2008 рр. характеризується створенням нової нормативно-правової бази щодо банківської діяльності. Був прийнятий закон України «Про Національний банк України» (1999р.), в якому вже чітко визначенні функції та статус Національного банку. Крім того, відбувся перехід до міжнародних стандартів обліку банківських операцій. З метою повернення довіри населення до банківської діяльності був виданий Указ Президента «Про створення системи гарантування вкладів населення», а пізніше й Закон України «Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб» і нарешті, був прийнятий новий більш цивілізований Закон «Про банки та банківську діяльність».

В цей же період сталося банкрутство другого з системних потужних банків АКБ «Україна».

П'ятий етап — 2008–2010 рр. Масове банкрутство, зливання та поглинання банків. Рекапіталізація та націоналізація банків. Сформована думка про неадекватність діяльності банківської системи та її законодавче забезпечення. Проблеми комерційних банків висвітили недосконалу роботу Національного банку України, а особливо його наглядову функцію і невідповідність Закону «Про НБУ» вимогам сучасної модернізації банківської системи. Наглядова, емісійна та резервна функції НБУ стають все частіше джерелом конфлікту між Урядом, НБУ і Президентом. Верховна Рада України двічі виносила постанову про зняття з посади голови Національного банку України, які не були виконані. Неповорнення банками депозитів громадян та корпоративних структур викликали в

суспільстві надзвичайно високу соціальну і економічну напругу.

Якщо коротко сформулювати нинішній стан банківської системи, то вона на межі банкрутства. Станом на 1 вересня, по різних оцінках в Україні реально працювало від 23 до 30 банків із 185. Із працюючих банків 17 банків із 100% іноземним капіталом, 7 банків із іноземним капіталом, 2 державні банки – Ощадбанк і Укресімбанк, і 5–7 невеликих комерційних банків – резидентів України. На перше липня 2009 року банківська система втратила 8,1 млрд.грн. чистих активів (ОТП-Банк – 3,86 млрд. грн., 7,85% власних активів; Альфа-Банк – 2,14 млрд.грн., 6,22% власних активів; Укрсіббанк – 2,94 млрд.грн., 5,56% власних активів. Це три із тринадцяти найбільших українських банків, які займають 60% банківського ринку). Сьогодні головним показником надійності банківської установи – є відношення власного капіталу банку до його зобов'язань. Наприклад, власний капітал Астра Банк (Греція) утричі більше зобов'язань, БТА Банка (Казахстан) – в 1,3 рази, а власний капітал державного «Ощадбанку» дорівнює 42% від зобов'язань, крім того на нього впливає неформальний статус розрахункової каси Нафтогазу та Укравтодору фінансовий стан яких оцінюється як дуже ризиковий. Всі останні банки мають цей показник набагато нижче ніж в Ощадбанку, а деяких банків він взагалі від'ємний. Тільки в двох державних банках – Ощадбанку та Укресімбанку власний капітал перевищує депозити населення.

За світовими нормами рівень капіталізації української банківської системи по відношенню до її зобов'язань дорівнює лише 15,5%. Джерелами фінансування української банківської системи є відповідно: кошти фізичних осіб – 25,6% до зобов'язань; міжбанківські кредити і депозити фінансових установ – 37,1%; кошти вітчизняного корпоративного сектору – 18,8% до зобов'язань. За шість місяців 2009 року банківська система країни втратила 44,6 млрд.грн. депозитів населення, невелике пожвавлення на депозитному ринку в кінці червня ніяк не позначилось на їх фінансовому стані. Крім того, банківські баланси продовжують накопичувати заставне майно яке на 25 червня 2009 року оцінювалось більше 8,3 млрд.грн., а до кінця року може бути подвоєно. Цим майном активно цікавляться приватні структури Росії та Казахстану і за оцінками експертів більш ніж 27% промислових заставних об'єктів вже придбали нерезиденти, а активними продавцями на ринку заставного майна є Приватбанк, Райффайзен Банк Аваль, Фінанси і кредит, ОТП Банк, Сведбанк та Ощадбанк. Предметом зацікавленості є готові бізнесові проекти у сфері відпочинку, готельні комплекси, промислова інфраструктура.

Проведений за участю представників НБУ аналіз діяльності проблемних банків свідчить про значні зловживання в банківській сфері особами, що керували банками в останні роки. Станом на 1 вересня

2009 року за даними Міністерства внутрішніх справ України, проти двох посадових осіб банків в які увійшли державні менеджери (Родовід та Надра) відкриті кримінальні справи за відповідними статтями. Проведений авторами аналіз підтвердив, на жаль, експертне передбачення, що тимчасові адміністрації не зможуть повернути довіру вкладників до банків і покращити їх фінансовий стан (табл.1).

Таблиця 1. Фінансові показники проблемних банків за січень–липень 2009 р.

Фінансові показники проблемних банків за січень–липень 2009 р.

Банк	Прибуток, млн грн	Відхилення кредитного портфелю, %	Відхилення депозитного портфелю, %
Укрпромбанк	-4 603,2	3,4	-39,0
Родовід Банк	-1 510,9	-10,6	-60,0
«Київ»	-1 202,6	9,6	-42,8
«Надра»	-1 040,9	1,8	-61,5
Трансбанк	-471,8	-1,7	-45,6
«Дністер»	-288,2	-30,8	-21,3
«Національний стандарт»	-227,1	4,5	-82,0
«Європейський»	-141,4	2,5	-54,2
Західінкомбанк	-81,8	-15,8	-35,4
Укргазбанк	-76,4	-2,2	-39,5
«Армія»	-45,2	-6,2	-45,0
«БИГ Енергія»	-41,8	-2,5	-41,2
Банк регіонального розвитку	-38,8	-14,1	-33,9
«Столиця»	-5,6	-0,4	-46,2
«Володимирський»	-2,4	4,0	-68,0
«Національний кредит»	5,9	-10,1	-62,4
Джерело: НБУ; розрахунки С.Крюкової			

Таким чином, на базі перерахованого можемо зробити деякі узагальнені висновки. По-перше, створена банківська система України не відповідає сьогодні вимогам антикризового та інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України; по-друге, бездіяльність держави і її головного уповноваженого Національного банку України приводить до втрати довіри і самої банківської системи; і по-третє, законотворчий процес у банківській сфері неадекватно відображає процеси які в ній відбуваються.

3. ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ СИСТЕМНОЇ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ.

Фактично з кінця 2008 року доміантним фактором розвитку світового господарства є глобальна фінансова криза, що, за визначенням багатьох експертів, не має собі рівних за масштабами з часів Великої депресії 1929–1933 рр. Нинішня криза характеризується системним характером, що проявляється у поєднанні циклічної, структурної, кредитної, фондової, банківської та соціальної криз, а також приголомшує своєю глибиною, формами прояву, масштабами і темпами поширення. Аналіз цього явища, визначення ролі та значення кризи банківської системи її поширення та екскавації значно ускладнюються відсутністю методологічної бази для подолання її негативних наслідків, яка б дала змогу прогнозувати і попереджати кризові явища у фінансово–кредитних системах надалі.

Причини нинішньої фінансово–банківської кризи в Україні – суто внутрішні, зовнішній вплив просто прискорив настання симптомів. Суспільна провина посилюється тим фактом, що наша держава і громадяни наступили на ті сама граблі вдруге – рівно через десять років після першої необачності. Фінансова криза 1998 року мала аналогічні боргові корені і так само наступила нібито від зовнішніх чинників, хоча насправді була закономірним наслідком хибної внутрішньої політики. Навіть деякі дійові особи ті самі.

Власне, монетарні обмеження НБУ, що постійно задіявалися впродовж 2008 року для боротьби з інфляцією, необґрунтована ревальвація гривні (при недосягненні поставлених цілей) фактично спровокували макроекономічні загрози в Україні, вже достатньо загальмували економічну активність в Україні, відчутно погіршили можливості виходу з кризи. Тому теперішні постійні посилення на так звану «першопричину» – світову фінансову кризу, – як кажуть, «від лукавого».

Відмінність нинішнього становища в Україні у порівнянні з 1998 роком полягає лише в тому, що у той час спокусі дешевих запозичень піддалося лише керівництво держави, а нині – вже більш значна частина суб'єктів економічної діяльності і населення.

Ця відмінність незначна в тому сенсі, що у будь-якому випадку народ несе солідарну відповідальність за борги свого керівництва і всіх співгромадян.

І тоді, і тепер механізмом стимулювання запозичень під гарантію непевного майбутнього було примусове утримування обмінного курсу гривні до іноземних валют. В обох випадках ця штучна стійкість спиралася лише на оманливу безперервність зовнішніх валютних надходжень

— і трималася до того моменту, поки ця безперервність не порушилася.

І тоді, і зараз держава не здійснювала жодних заходів для стимулювання чи хоч би захисту від нерівної конкуренції власного матеріального виробництва. І тоді, і зараз виробництво знаходиться в занепаді.

Оманлива доступність імпорту створювала ілюзію всезагального добробуту. Втім, ілюзія досить реальна — ніхто вже не відбере в українців мільйони сучасних автомобілів та інших приємних атрибутів сучасної цивілізації. Можливо, більш активно ними користувалися одні, а більше заплатять інші — однак до таких дрібниць закони економіки не прискіплюються. Масштаби нагромадженого валютного боргу на цей раз більші на порядок, однак суті справи це не змінює. І тоді, і зараз валютні резерви держави були меншими за сукупну заборгованість, в обох випадках їх недостатньо для її покриття. Якби керівництво держави та фінансової системи з 2000 року вірно реагували на реальне становище і не утримували обмінний курс незмінним на тлі хронічної внутрішньої інфляції, на сьогоднішній день долар коштував би трохи більше за 8 гривень, розкішних автомобілів на наших вулицях і імпортного одягу на наших чарівних жінках було б менше, зате вітчизняних товарів — більше, валютні кредити не набули б небезпечних обсягів, і світова фінансова криза позначилася б хіба що громовим відлунням.

Банківську кризу можна розглядати як серйозні негаразди в банківській системі, що пов'язані зі: скороченням депозитної бази; збільшенням частки «поганих кредитів» (bad loans); впровадженням надзвичайних адміністративних заходів (банківські канікули, націоналізація банківської системи тощо); зниженням банківської ліквідності і прибутковості; банкрутство фінансово-кредитних організацій та масовим невиконанням ними своїх контрактних зобов'язань. Це, в свою чергу, свідчить про те, що економічну категорію «банківська криза» треба аналізувати комплексно, враховуючи її інституційну (специфічна система соціально-економічних відносин), організаційну (взаємодія окремих економічних організацій) та системно управлінську сутність (орієнтація та досягнення максимальної ефективності чи мінімізацію витрат на антикризове управління). При цьому слід орієнтуватись у першу чергу на здатність банківської системи виконувати свої основні функції (кліринг та здійснення платежів; акумулювання та перерозподіл капіталу і потоків грошових коштів; розміщення коштів; зниження невизначеності і контроль ризиків; вирішення агентських проблем, що виникають при укладенні фінансових контрактів), а отже, спроможність її суб'єктів відповідати за своїми зобов'язаннями.

Враховуючи вищезазначене, можна дати таке визначення: банківська криза — це глибоке розбалансування банківської системи,

що проявляється через неспроможність системи ефективно виконувати свої функції (утворення розрахункових засобів, що тісно пов'язано з депозитними, розрахунковими, платіжними, кредитними, касовими й іншими операціями) та супроводжується виходом фінансових параметрів економічних процесів (витрати, прибутки, доходи тощо) за нормальні межі.

Банківські кризи, як і будь які кризові явища, варто розглядати, не як аномальне, а як закономірне явище в динаміці розвитку економічної системи в цілому. Проциклічний характер розвитку фінансово-кредитної сфери має об'єктивний характер, що підтверджується ретроспективним аналізом криз за останнє століття, і цілком відповідає основним положенням теорії циклічного розвитку. Зазначимо, що за оцінками експертів людство зазнало біля двадцяти руйнівних фінансових криз, з моменту їх історичного врахування банківської кризи 1342 року у Флоренції. А фахівці з Міжнародного Валютного Фонду тільки за період 1970–2007 років ідентифікували 124 банківські кризи. До основних функцій та передумов фінансово-кредитної кризи слід віднести: прояв прихованих (латентних) фінансових витоків, конфліктних елементів фінансово-кредитної сфери, окремих фінансових ринків; актуалізація процесу діагностики причин фінансового конфлікту; розробка і реалізація заходів щодо відновлення рівноваги у фінансово-кредитній сфері; селекція ефективних власників з точки зору якості управління фінансовими ризиками їх економічної діяльності; відновлення адекватності фінансово-кредитних відносин у відтворювальному процесі рівню технологічного виробництва; оновлення фінансово-кредитних, соціально-економічних умов і методів управління фінансово-кредитною діяльністю; інтернаціоналізація банківського капіталу та глобалізація фінансів; стрімке зростання сектору фінансових послуг та збільшення їх маси порівняно з реальним сектором економіки; безконтрольне зростання обсягів іпотечного кредитування (без належної оцінки ризикованості) й масова сек'юритизація наданих кредитів; підвищена міжнародна мобільність банківського капіталу; дерегуляція глобальних фінансових ринків, а також відсутність ефективної глобальної координації в системі контролю та нагляду за банківською діяльністю; наявність диспропорцій і протиріч між виробничими та споживчими ринками, а також між країнами першого і третього світу; посилення глобальної інфляції; завершення чергового науково-технічного циклу; значна доларизація світової економіки.

На жаль, автори констатують, що ніякого наукового підґрунтя під причинами, наслідками та організацією роботи банківської системи України не має. Інакше вона б була ефективним інструментом реалізації

економічних програм, а громадяни України були б гарантовані від банкрутства. В цьому контексті слід зауважити, що вітчизняні банки чотирі рази за роки незалежності обкрадали своїх громадян. (за умови, так як першою кризою можна вважати не повернення заощаджень наших громадян Ощадбанком СРСР в 90-х роках.) Перша банківська криза припадає на 1994–1995 роки, коли голопувала інфляція, а відсотки за кредитами банків сягали 500–600. В цей же час група шахраїв розробляє схему за допомогою якої виводить значну суму банківських кредитів в офшори, в результаті чого втрачають платоспроможність понад 30 банків, а громадяни вперше відчувають на собі силу втрат власних заощаджень. Друга банківська криза «накрила» громадян України в серпні 1998 року, і зробила їх біднішими майже на 2,5 млрд. гривень, а третя хвиля банківських криз залишила без депозитів майже 10 млн. наших громадян на загальну суму більше 20 млрд. гривень. Відповідно зросла недовіра і знецінення банківської системи України основним його інвестором – громадянином України. Відповідно, підтверджено висновок, що банки нічого спільного не мають з цивілізованими фінансовими інституціями, які покликані забезпечити розвиток економіки. Із інструментів безпеки в силу своєї неправомірної функції обкрадання громадян України банки перетворилися в центри соціальної напруги і психологічної перевірки на витримку українських вкладників.

4. ЗОВНІШНІ БОРГИ БАНКІВ.

У період з 2006 по 2008 рік у банківській системі відбувалися два ключові, взаємопов'язані процеси. По-перше, це збільшення частки іноземного капіталу на банківському ринку України. По-друге, це інтенсивне здійснення зовнішніх запозичень для фінансування активних операцій кредитування на внутрішньому ринку. Всього за три роки зовнішня заборгованість банків України, деномінована в іноземних валютах (переважно в доларах США), збільшилася майже у сім разів.

Таке стрімке збільшення зовнішнього боргового тягаря на українську банківську систему було обумовлено зростанням внутрішнього ринку кредитних послуг, зокрема, розвитком іпотечного та споживчого кредитування, а також інтенсифікації кредитування інвестиційних потреб великого бізнесу.

Фінансово-економічна криза, яка дійшла до України восени 2008 року, виявила, що стрімке нагромадження зовнішніх кредитів, велика частка яких являли собою внутрішні трансфери від транснаціональних банків своїм філіям в Україні, не мало під собою достатніх економічних підстав і не супроводжувались ретельним фінансовим плануванням.

Переважання в активних операціях банків спекулятивної складової спиралося на впевненість, по-перше, у можливості майбутнього рефінансування власних позик, і по-друге, на оптимістичних прогнозах зростання ринку банківських послуг України. Деякі банки взяли на себе особливо великі ризики, які були закладені у цьому процесі.

Це призвело до того, що після закриття зовнішніх джерел фінансування українські банки виявилися не в змозі ні погашати власні кредити, ані рефінансувати їх, навіть під збільшені відсотки. Ті фінансові установи, які активно залучали зовнішні кредити, опинилися на межі дефолту.

Відсутність значного досвіду у фінансовому плануванні, а також низка інституційних факторів (як-то практика видання кредиту за схемою «відкату») призвела до безконтрольного та дуже інтенсивного кредитування резидентів української економіки, особливо з боку банків, які на сьогодні вважаються «проблемними», відчувають проблеми з ліквідністю і до яких введено тимчасових адміністраторів від НБУ. Оскільки внутрішніх ресурсів для задоволення внутрішнього попиту на кредити виявилось замало, банки стали активно залучати зовнішні фінансові ресурси, які могли бути навіть дешевшими за внутрішні. Тільки з 01.01.2006 по 01.10.2008 обсяг зовнішніх кредитів зріс більш ніж у 9 разів. Стрімко зростала також заборгованість за емітованими цінними паперами та валютою і депозитами, отриманими з-за кордону.

Таке стрімке нарощування зовнішнього боргу відбувалося на основі неявного припущення українських банківських менеджерів про можливість постійного рефінансування власних зовнішніх зобов'язань. Тобто, у більшості вони розраховували у фінансових планах банків на постійні процентні виплати плюс виплати поточної частини довгострокового зовнішнього боргу. Необхідність виплати всієї суми боргу, а не лише його поточної частини, не закладалася у фінансові плани більшості українських банків.

При розгортанні світової фінансової кризи іноземні джерела кредитування різко закрилися, що поставило всі українські банки у загрозливе становище, оскільки рефінансувати власні кредити стало неможливо. Дану ситуацію можна було передбачити заздалегідь, адже у світі криза розпочалася на рік раніше, ніж в Україні. Проте Рис. 1 свідчить, що активне нарощування зовнішнього боргу українськими банками відбувалося протягом 3 кварталів 2008 року, аж до моменту, коли зовнішні кредитори покинули український банківський ринок.

За даними Національного банку України, станом на кінець третього кварталу 2008 року зовнішній борг банківського сектору зріс на

11.1 млрд. дол. США і досяг 42.1 млрд. дол. США (39.9% від валового зовнішнього боргу та 22.5% від ВВП), що в 1.4 раз більше, ніж на початок 2008 року. Заборгованість банків за звітний період зросла, головним чином, за рахунок зростання зобов'язань за: – кредитами – на 8.3 млрд. дол. США (на 40.4%); – депозитами та залишками коштів на лороррахунках нерезидентів в українських банках – на 3 млрд. дол. США (на 85.2%).

Коефіцієнт співвідношення короткострокових та довгострокових зобов'язань банків на 01.10.2008 р. становив 0.441 проти 0.611 на 01.01.2008р. При цьому заборгованість банків, що мають державну частку власності, у загальному борзі банківського сектору, зросла лише на 0.6 млрд. дол. США (5.2% приросту заборгованості банківського сектору) і на 01.10.2008 року склала 3.4 млрд. дол. США (8% від загального обсягу боргу банківського сектору). Загалом дана тенденція в сьгоднішніх умовах є позитивною, оскільки зменшує навантаження на банківську систему України в поточному періоді, зменшуючи загрозу дефолту фінансових установ протягом 2009 року. Проте необхідно брати до уваги, що якщо криза триватиме і у 2010 році, частина довгострокових зобов'язань, строк яких спливає у 2010 році, буде пред'явлена кредиторами українським банкам для погашення.

Борг банків з прямими іноземними інвестиціями за єврооблігаціями та кредитами, як довго– так і короткостроковими, за 9 місяців поточного року зріс на 10.3 млрд. дол. США і на 01.10.2008 року становив 26.6 млрд. дол. США, що складає 78.2% від загального обсягу запозичень, здійснених за цими інструментами банківським сектором. При цьому частка банків з прямими іноземними інвестиціями в загальній структурі банківського капіталу складала 36%. Це свідчить про загрозу, яку несе в собі збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі України: таке збільшення призводить до різкого зростання зовнішніх зобов'язань, що в умовах нестабільності курсу є вкрай небажаним.

Загалом, стан зовнішньої заборгованості українських банків на 31.12.2008 року у порівнянні з кінцем 2005, 2006, 2007 років представлений нижче у табл..2.

Таблиця 2. Зовнішня фінансова позиція банківської системи України, млрд. грн.

Рік	Чиста зовнішня фінансова позиція банківської системи	Всього по банківській системі		НБУ		Комерційні банки	
		У тому числі		У тому числі		У тому числі	
		Зовнішні активи	Зовнішні пасиви	Зовнішні активи	Зовнішні пасиви	Зовнішні активи	Зовнішні пасиви
2005	81 825	124 601	42 777	110 296	16 296	14 305	26 480
2006	67 041	146 738	79 697	126 167	14 927	20 571	64 770
2007	51 443	209 251	157 808	178 642	13 316	30 610	144 492
2008	-29 459	297 440	326 900	241 306	51 108	56 135	275 793

Як бачимо, у кінці 2008 року чиста зовнішня фінансова позиція банківської системи України стала від'ємною, що означало неспроможність Національного банку покрити зовнішні зобов'язання комерційних банків за рахунок власних резервів. Неспроможність комерційних банків зробити це власними силами є очевидною – зовнішня фінансова позиція комерційних банків без Національного банку становила -219 658 млрд. грн. Це свідчить про те, що у країні вже на початок 2008 року було недостатньо валюти, щоб покрити зовнішні зобов'язання банківського сектору. У майбутньому дана ситуація залишалася фактором курсової нестабільності.

Для підбиття підсумків аналізу фінансового становища найкрупніших «проблемних» банків України наведемо деякі показники з їхньої звітності, опубліковані на офіційному сайті НБУ табл.3.

Таблиця 3. Фінансові показники найбільших «проблемних» банків України, тис. грн.

№ п/п	Назва банку	Всього зобов'язання	Боргові цінні папери	Інша заборгованість	Частка проблемних кредитів	Прибуток поточного року	Усього власний капітал
1	ВАТ КБ «Надра»	26 792 554	254	4 582 304	7,4%	-557 535	1 280 933
2	ВАТ «Фінанси і кредит»	15 839 688	—	518 411	4,6%	224	2 476 646
3	ТОВ «Укрпромбанк»	12 345 743	20 566	1 126 699	39,8%	-4 441 364	-2 515 597
4	ВАТ АБ «Укртвзбанк»	11 039 865	255 112	181 720	4,9%	4 162	1 456 011
5	ВАТ «Родовід банк»	9 750 080	92 566	85 381	3,2%	1 529	1 237 712
6	АКБ «Київ»	4 053 980	—	—	13,0%	-382 009	207 999

З таблиці видно, що основна сума боргу може бути «захована» у рядок звітності під назвою «Інша заборгованість». Сюди теоретично могли потрапити синдиковані кредити, залучені «проблемними» банками. Крім того, одразу стає помітним, що частка проблемних кредитів у даних банків є дуже високою – в той час як в середньому по ринку станом на 01.04.2009 року вона складала близько 4%, то для «проблемних» банків розрахована нами середньозважена на активи частка проблемних кредитів становить 9,9%. При цьому даний показник розраховувався на основі бухгалтерських даних, які можуть суттєво занижати реальну частку сумнівних кредитів.

Державні заходи щодо врегулювання зовнішньої заборгованості «проблемних» банків повинні враховувати поточні кризові умови функціонування фінансової системи в цілому, а саме:

- обмежені можливості рефінансування зовнішніх кредитів та відсутність попиту зовнішніх інвесторів на акції українських банків
- стійкий дефіцит платіжного балансу України;
- обмежені можливості використання золотовалютних резервів НБУ внаслідок обмежень, накладених МВФ та фінансових проблем зарубіжних фінансових установ, на рахунках яких ці резерви розміщені;

- високий курс долара та євро, в якому деномінована більшість зовнішніх кредитів українських банків, по відношенню до національної валюти;
- розбалансованість державного бюджету;
- падіння довіри населення до банківської системи;
- внутрішні ризики «проблемних» банків, спричинені масовим відтоком депозитів, розміщених у цих банках вітчизняними вкладниками;
- недосконала система ризик-менеджменту «проблемних» банків та низька інформативність їхньої фінансової звітності;
- можливість недобросовісної поведінки власників «проблемних» банків, які бажають зафіксувати власну поточну фінансову позицію та вийти з бізнесу за мінімальних втрат.

5. ПРОЦЕС ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ БАНКІВ.

У найпоширенішому значенні під злиттям і поглинанням (*mergers/acquisitions*) розуміють один із додаткових способів укрупнення бізнесу, розширення діяльності та сфер впливу на окремому ринку. В Україні процеси злиття та поглинання мають невеликий досвід, але інтегрованість національної економіки в світогосподарські процеси на фінансових ринках дає можливість проводити об'єднання компаній.

Злиття та поглинання – це загальна назва для усіх угод, які об'єднують передачу корпоративного контролю у всіх формах, включаючи купівлю чи обмін активами.

У нашій країні за відсутності регулюючого законодавства стосовно питання злиття та поглинання, говорити про наявність технологій M&A зарано, але, тим не менше, учасники фінансового ринку сьогодні проявляють значний інтерес до різних аспектів реорганізації.

Загалом, злиттям (*merger*) називається об'єднання двох корпорацій, в якому «виживає» тільки одна з них, а інша припиняє своє існування. При злитті поглинаюча компанія приймає активи і зобов'язання іншої компанії. Іноді для опису цього типу угод використовується термін статутне злиття. Статутне злиття відрізняється від підпорядковуючого злиття, яке представляє собою злиття двох компаній, в якому цільова компанія стає дочірньою чи частиною дочірньої компанії материнської компанії. Вітчизняне ж законодавство припускає два способи об'єднання: або два банки об'єднуються в нову фінансову установу, або банк приєднує до себе інший банк. Перший варіант вважають більш дорогим, тому він не використовується на нашому ринку. Щодо другого варіанту, то фінансова установа може бути приєднана на правах

філії чи безбалансового відділення, перша схема отримала більше розповсюдження, нею скористалися такі банки, як «Дністер», «Аваль», «Індустріалбанк», «ВТБ Банк». Об'єднання «УніКредита» та «ХФБ Банк Україна» – наймасштабніший інтеграційний бізнес-процес в Україні, так як злиття банків в нашій країні відбувалися виключно у вигляді приєднання. В табл. 4 наведена інформація про злиття та поглинання у банківському секторі України

Таблиця 4. Злиття і поглинання в банківському секторі України

1999	«Укргазбанк» приєднав банк «Сервіс».
2000	Банк «Надра» приєднав «Кисно-Печерський банк» і банк «Слобожанщина», «Укргазбанк» приєднав «Укрнафтогазбанк».
2002	«Укргазбанк» приєднав банк «Народний», філіал «Західбудгазбанк» та дві філії «Енергобанку», банк «Аваль» приєднав банк «Сталон».
2003	«Український банк торгового співробітництва» приєднав «Інпрембанк».
2004	Банк «Дністер» приєднав «Західбудгазбанк».
2005	«Індустріалбанк» приєднав «МТ-Банк».
2006	«Об'єднаний комерційний банк» приєднав «Європейський банк розвитку і збережень», «ОТП Банк» придбав «Райффайзенбанк Україна», «БНП Парібас» придбав «Укрсіббанк», «Кредіт Агріколь» придбав «Індекс-Банк», «Ерсте Банк» придбав банк «Престиж».
2007	Об'єднання банків «УніКредит» і «ХФБ Банк Україна», а також «Мрія» і «Вінсінторгбанк (Україна)», «СЕБ Банк» і «Факторіал-Банк», «Ікар-Банк» і компанії «ПростоФінанс».
2008	«Траст Комерцбанк» придбав «Місто Банк», «Інтеса Санпаоло» придбав «Правекс-Банк».

До світової фінансової кризи (початком вважається серпень 2007-го) експерти прогнозували ріст українського ринку M&A в основному за рахунок банківського сектору. Позаторік були продано три великі українські фінустанови — Укрсоцбанк, Комерцбанк і Форум, а також трохи дрібних, в 2006-м банківських угод було ще більше. Інтерес до українських банків до кризи пояснювався високими темпами росту вітчизняної фінансової системи: активи та кредитний портфель банків щорічно росли на 60–70%. Однак з настанням кредитної кризи комерційні та інвестиційні банки користуються популярністю тільки у великих спекулятивних інвесторів (додаток 4).

Наприкінці 2007 року аналітики пророкували бурхливий ріст світового ринку злиттів і поглинань в 2008 році. Однак обсяг ринку злиттів і поглинань (M&A) в Україні в 2008 році скоротився майже в шість раз. Сумарна місткість ринку M&A України в 2008 році склала 3.69 млрд дол. з загальним числом угод 36. Основні причини такого падіння:

- крайня нестача доступних кредитних коштів на проведення угод

через поглиблення світової кризи ліквідності;

- зниження загального числа угод з контрольними частками бізнесу;
- скасування або затягування ряду угод через труднощі слушної оцінки бізнесу, що купується
- зниження вартості багатьох об'єктів для купівлі нижче планки в \$5 млн.

Абсолютним лідером 2008 року став фінансовий сектор. У ньому відбулося 8 угод на загальну суму 1,92 млрд дол. Причиною цього тренда стала світова фінансова криза, а також те, що банкіри швидше зрозуміли нові цінові реалії ринку на відміну від продавців, що найчастіше оцінюють свій бізнес у якусь віртуальну суму, що не враховує тенденції кризи.

Основний внесок у загальний обсяг угод у фінансовому секторі внесли 2 мега-угоди на загальну суму 1.83 млрд дол. Сама крупна угода M&A за участю української компанії – купівля російським «Зовнішкoeкономбанком» (ВСБ) у тандемі з австрійським Slav AG Промінвестбанку. Друга за вартістю угода – придбання 100% акцій BAT «ПравексБанку» італійським Intesa Sanpaolo S.p.A за 750 млн дол. (додаток 5).

Ще торік щедрість іноземців шокувала. Німецький Commerzbank Auslandsbanken Holding AG в 2008 р. інвестував у розвиток банку «Форум» 950 млн. Статутний капітал УкрСіббанку (власник контрольного пакета — французька група BNP Paribas S.A.) за три квартали 2008 р. виріс на 55,5% — до 4,005 млрд. грн. OTP Bank за підсумками 2008 р. збільшив активи на 88% — до 33,717 млрд. грн. Ерсте Банк торік збільшив статутний капітал більш ніж удвічі — до 1,361 млрд. грн. Тепер про колишню щедрість можна забути.

Міжнародні компанії переглянули й будуть надалі переглядати убік зменшення інтенсивність і обсяги своїх інвестицій в Україну. Інвестори будуть ухвалювати рішення працювати в Україні, тільки якщо воно є економічно виправданим.

Morgan Stanley завершив переоцінку деяких материнських компаній найбільших українських банків. У результаті перерахунків контрольний пакет Erste Group Bank AG подешевшав з \$21,1 млрд. до 7 млрд., Raiffeisen International Bank—Holding AG — з \$23,4 млрд. до 9,2. Підтримка дочірніх структур вимагає від іноземних фінансових гравців серйозних уливів. Але материнські компанії найчастіше самі відчувають гострий дефіцит ресурсів. Утримання взятих темпів розвитку бізнесу в Україні сьогодні проблематично. Тому банки з іноземним капіталом можуть втратити позиції, уступаючи їх місцевим і російським гравцям.

Згідно даним НБУ в першому кварталі 2009 року обсяг прострочених кредитів виріс більш ніж на 55% і досяг 27 955 млн. грн. На триваючий ріст неплатежів по кредитах, який почався в жовтні–листопаді минулого року, наклалась необхідність формувати значні резерви по кредитах, строк простроченої заборгованості по яких перевищив 90 днів. Ріст безробіття й збідніння населення знизили ефект від реструктуризації кредитів. А заморожені внески утруднили реалізацію застав, оскільки багато потенційних покупців не мають доступу до своїх капіталів. У результаті збитки, отримані українськими банками в першому кварталі 2009 року, склали 7 млрд. грн., а рентабельність капіталу вперше після 2001 року стала негативною (– 23.4%).

Незважаючи на провал українського ринку M&A в 2008–му, аналітики прогнозували його ріст вже в цьому році, оскільки протягом цього року багато вітчизняних активів значно подешевшають. Вартість банків на біржі ПФТС у середньому впала в 4–6 разів.

На тлі рецесії всієї економіки України більшість угод проходить у секторах з найбільш знеціненими активами – фінансовому, рітейлі й девелопменті.

В 2009–2010 рр. повинні пройти перепродажу частини українських «дочок» міжнародних фінансових груп, банківських і страхових. Якщо керівництво тієї або іншої групи не бачить реальної можливості повернення інвестицій в український ринок, імовірність виходу з країни висока. Як варіант — компанія може залишити в країні тільки представницький офіс доти, поки ринок не стабілізується. При цьому продаж дочірніх компаній стає гарним рішенням для всіх зацікавлених осіб — акціонерів, співробітників і, найбільше, для клієнтів. Припустимий продаж дочірньої компанії гравцеві із кращими позиціями на ринку. Це сприятливо відіб'ється на іміджі компанії.

Потенційний покупець українських банків — російський «Зовнішекономбанк». ВТБ уже володіє в Україні фінустановами (створений при злитті дочірнього банку ВТБ Україна й Морського транспортного банку). В умовах дефіциту ліквідності, який випробовують багато українських банків, російський держбанк може спробувати придбати декілька дрібних фінустанов в Україні. Втім, і в нашій країні може виявитися свій скупник фінансових активів.

Як свідчить світовий досвід, саме після обвалів на фондовому ринку відбуваються сплески активності в сфері злиттів і поглинань. Це обумовлено двома причинами. По–перше, багато покупців свідомо притримують придбання активу до локального провалу вартості його акцій, щоб купити дешевше. По–друге, потенційні об'єкти поглинання зустрічаються з такими фінансовими складнощами, які змушують їх

погоджуватися з кабальними умовами потенційних покупців (саме так продавалися акції інвестиційних банків Merrill Lynch і Goldman Sachs у вересні цього року).

Нинішня ситуація саме говорить про те, що питома вага покупців з російською пропискою може значно вирости. Номінально Російська Федерація є лише шостою в списку країн по розмірах прямих інвестицій в українську економіку, тоді як беззастережно лідирує по обсягах зовнішньої торгівлі з нашою країною. У реальності північно-східний сусід входить у трійку найбільших інвесторів (адже з офшорів надходять не тільки українські, але й російські інвестиції).

Західний капітал неготовий до розгортання інвестиційної активності в Україні. Позначаються проблеми на батьківщині, а також несприятлива перспектива розвитку нашої країни, яка відбилася в кредитних рейтингах і різким погіршенні макроекономічних прогнозів провідних фінансових інститутів. Україна — у числі країн з високою ймовірністю дефолту (котирування вітчизняних суверенних credit default swaps (CDS) уже два місяці тримаються вище оцінки 1500 пунктів, і в останні два тижні премія за ризик не росте лише завдяки програмі stand-by, відкритої Міжнародним валютним фондом Кісву), тому інвестори з розвинених країн песимістично сприймають перспективи інвестування в українську економіку. У той же час бізнесмени із РФ набагато краще розуміють тонкощі нашого ринку, який по багатьом параметрам подібний російському.

Серед причин стагнації ринку M&A України можна виділити три основних:

1) Гострий дефіцит фінансових ресурсів. На протязі останніх років, в умовах стабільного припливу валютних ресурсів з-за кордону, українські підприємці звикли до доступних і порівняно дешевих кредитних грошей, які давали їм змогу економити дорогий власний капітал та користуватися ефектом фінансового важеля. Саме тому, а також через відсутність активних дій держави щодо підтримки ліквідності секторів реальної економіки, перекриття «кредитної крапельниці» стало справжнім шоком для підприємців.

2) Падіння дохідності бізнесів через скорочення платоспроможного попиту і, відповідно, падіння продажів.

3) Невизначеність щодо розвитку ситуації в майбутньому. Події останніх місяців суттєво знизили довіру до будь-яких економічних прогнозів та рейтингів, які довели свою неспроможність. Як ілюстрацію можна привести той факт, що американські банки Lehman Brothers, Merrill Lynch, Washington Mutual та інші до пори до часу користувалися повною довірою рейтингових агентств. А чим ці банки закінчили — усім відомо.

Перелічені фактори суттєво підняли ризикованість заінвестиційними проектами практично в усіх галузях (особливої гостроти ці процеси набули у фінансовому секторі, ритейлі та девелоперському бізнесі). Українські підприємці зайняли вибіжувальну позицію, призупинивши більшість програм оновлення та розширення виробництва, зосередившись на боротьбі з наслідками кризи. Процеси M&A також завмерли.

Однак, така ситуація має і зворотній бік – появу у численних власників бізнесу – одиниць стимулу до їх продажу, і, відповідно, суттєве здешевлення активів. Криза завдала сильного удару по поточній дохідності багатьох українських бізнесів і поставила їх власників у таке положення, коли продаж бізнесу (або часткового інтересу у ньому) залишається фактично єдиним способом залучення інвестицій, необхідних для виживання на ринку. У цьому випадку на думку спадає стара та банальна інвестиційна мудрість – «Buy low, sell high». Криза пропонує рішучому та фінансово стійкому українському інвестору спокусливу можливість – спрямувати фінансові ресурси, вивільнені внаслідок згорання інвестиційних програм, на екстенсивне розширення свого бізнесу через придбання ослаблених конкурентів чи постачальників.

Отже, бачимо аналогію з кризою 70-х років. Втім, схожі паралелі можна сміливо проводити з будь-якою економічною кризою ХХ століття. Загалом, одним з невід’ємних наслідків системних криз в економіці є поява сприятливих можливостей до перерозподілу власності.

Таким чином, незважаючи на обережні прогнози експертів, маємо усі підстави найближчим часом очікувати інтенсифікації вітчизняних M&A. І справді, фінансові ресурси повністю вичерпалися далеко не в усіх гравців ринку, а дешеві активи можуть виявитися гарною інвестицією. При цьому, найбільшої активності слід очікувати у секторі малих та середніх підприємств, придбання яких вимагає менших витрат.

6. НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК І БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД.

Найбільш гострою і загрозливою проблемою в українському сьогоденні є безвладдя. Практично всі гілки державної влади демонструють за визначенням професора В.К.Черняка украй небезпечне явище – «дефолт відповідальності». Не буває слаборозвинутих економік, а є непрофесійна, непатріотично налаштована, безвідповідальна влада.

Тотальна безвідповідальність на найвищих щаблях владного олімпу дезорганізує усі інші сфери й сегменти економічного організму, навіть безнадію на рівні місцевого самоврядування. За такої ситуації в Україні нема ні сил, ні можливостей, здатних консолідувати й зорганізувати суспільство на адекватну реакцію тим викликам та загрозам, які несе в

собі світова фінансова криза. Тепер усім зрозуміло, що заради спасіння нашої державності украї необхідна єдність політичних сил на рівні Парламенту країни, скоординовані сигнали для суспільства і національного господарства від Глави держави та Кабінету Міністрів.

Найслабшою ланкою в регуляторній системі країни є фінансовий блок – НБУ та Міністерство фінансів України. Від професійності та рівня макроекономічного мислення і навіть моральності чільників даних установ, – великою (якщо не визначальною) мірою залежить можливість системної й ефективної протидії фінансово-економічній кризі, піковий злет загроз якої може поставити під питання економічну незалежність України. Адже попереду друга, більш потужна хвиля фінансово-економічної кризи. Не можна більше закривати очі на ту очевидність, що наша держава крок за кроком усе більше наближається до повного паралічу банківської системи, страхового ринку, втрати елементарної купівельної спроможності населення. А це – чи не найбільш загрозливі ознаки загальноекономічного дефолту.

На щастя закони історичного розвитку не діють миттєво, а несуть в собі великий запас інерційності. Тому ще залишається шанс спасти ситуацію. Багато залежить від того, як спрацює «особливий центральний орган державного управління» – Національний банк. Адже головна причина загострення й поглиблення української кризи сьогодні – повна безпорадність НБУ у спробах елементарно оздоровити ситуацію на валютно-обмінному (курсовому) ринку.

Зниження попиту закордонних споживачів на український метал – друга причина наявної кризи, але не така серйозна, як перша.

На наше переконання, утримання обмінного курсу гривні на одному рівні з 2000 року в той час, коли її купівельна спроможність знизилася більш як утричі, – це не просто помилка НБУ, а злочин (від українського – чинити зло) проти держави і народу. Оцінюючи ситуацію, яка склалася в економіці, зовнішньоторговельному балансі країни, з урахуванням девальвації долара, єдиною можливістю на сьогодні є курс 10 грн/дол. США.

Виходячи з тенденцій, які формуються та стверджуються в українському вимірі, не варто обіцяти повернення обмінного курсу не те, що до попереднього рівня, а навіть до закладеного в Бюджет-2009. Усі зусилля НБУ утримувати курс 8 грн/дол. (у тому числі й через псевдо аукціони) призводять лише до втрати доларових запасів, виведення грошей з обороту і скупки валюти «під подушку».

Єдине, що треба передбачити в даних умовах, – це компенсацію дійсно хворим на визначений перелік імпортованих ліків; весь інший імпорт нехай дорожчає. Самі валютні резерви слід використовувати ви-

ключно на порятунком позичальників, причому тих, які брали кредити для реальних і украї необхідних потреб (напр., для будівництва житла чи започаткування малого бізнесу). Це – не найбільш масова частина населення, але – кістяк і становий хребет вітчизняної економіки.

Нинішня фінансова криза показує, наскільки важливо зупинити подальшу доларизацію вітчизняної економіки. Якщо чужоземна валюта виконує в Україні такі функції, як засіб платежу (адже не секрет, що навіть внутрішні бізнесові угоди базуються на доларових розрахунках), а під егідою Центрального банку долар також виконує функцію засобу нагромадження та засобу кредитування, то про яку політику реальної дедоларизації національної економіки можна говорити. Чи можна щось подібне уявити в Західній Європі чи тих же США? Риторичне запитання.

Принциповою в умовах фінансової кризи є проблема золотовалютних резервів держави, їх розміщення та використання. Станом на липень 2008 р. офіційні дані зафіксували золотовалютний резерв обсягом понад 38 мільярдів дол. США. Сьогодні їх обсяг не перевищує 21 млрд. дол. США. І найгірше те, що жодного долара не знято із закордонних рахунків і не переведено в Україну для розв'язання нагально гострих проблем. Необхідно в'яснити, наскільки реальною є інформація про втрати їх значної частки (щонайменше третина від обсягу) через неадале розміщення на рахунках сьогодні збанкрутілих фінансових установах далекого зарубіжжя.

У цьому сенсі виникає закономірне запитання: де ж, врешті-решт, ті золото-валютні резерви, які Центральний банк за всіма правилами зобов'язаний всіляко консолідувати і монопольно використовувати у найбільш загрозливих для національної економіки періоди? Чому НБУ у далеких краях утримує десятки мільярдів у ВКВ, запевняючи громадськість, що з ними все в порядку, і водночас не застосовує на теренах України у часи найбільших негараздів? Чому, маючи в розпорядженні держави (хотілося б вірити) десятки мільярдів вільно конвертованої валюти, НБУ випрошує доларові ін'єкції від МВФ?

Переконані, що нині чинна влада, і в першу чергу парламент країни, має розібратися з даною проблемою. Адже від скрупульозної і об'єктивної оцінки ситуації із золотовалютним резервом України, не в малій мірі залежить національна безпека нашої держави в умовах наростаючої кризи.

Як самовбивство, а не оздоровлення економіки, можна сприймати настійно пропонований Президентом країни шлях «удосконалення» Бюджету-2009. Фактично йдеться про його глобальний секвестр. Неминучим наслідком цього стануть масові невивплати заробітних плат бюджетникам, затримки пенсій, відсутнє падіння платоспроможного

попиту широкого загалу тощо.

Набуті за час незалежності соціальні пріоритети необхідно утримувати за всяку ціну. Але для цього потрібні гроші, які треба десь брати. Єдино можливий вихід – не доларові запозичення від МВФ, а, звичайно, емісія власних грошей, за які не потрібно сплачувати відчутні відсотки і виконувати чужоземні вимоги неоколоніального характеру та змісту.

Україна має уже позитивний досвід, коли в 1991–1992 роках, використовуючи грошову емісію для вирішення загальнодержавних проблем, саме цим шляхом врятувала державу і незалежність, що знаходилися у куди більш загрозливому стані. Видумкою є те, що нібито саме в ці роки інфляція в Україні перевищувала 10 000%. У свій час спеціальна група фахівців зробила науково-експертний аналіз: що ж насправді відбувалося в монетарній сфері 1991–1992 рр. Як виявилось, навіть у найгірші періоди інфляція фактично було в 4 рази нижчою від заявленої вище цифри; остання була спеціально запущена в політологічний обіг ринковими фундаменталістами, щоб врешті змусити недосвідчену й украй довірливу українську владу підкоритися диктату зарубіжних порадників. Інша справа, що інфляція в ті часи була хронічною.

Ми маємо усвідомити підтверджену цивілізаційним досвідом закономірність: для економік, що вирішують складні соціально-економічні та еколого-техногенні проблеми, дефіцит бюджету є абсолютною необхідністю. Навіть у досить сприятливі часи успішні економіки країн ЄС та США постійно використовували такий фінансовий інструмент, як дефіцит бюджету. Ті сили, що відстоюють бездефіцитну бюджетну політику в нинішніх українських умовах, попри всі реалії сьогодення, – фактично паралізують найменші можливості для підтримки реальної економіки, наділяючи при цьому незаслуженими щедротами іноземний спекулятивний капітал.

Ідеологія «бюджетного профіциту» в умовах уже запущеної кризи – матиме вельми негативні наслідки, неминуче і надмірно ускладнить соціально-економічну ситуацію в країні ще більше. Якщо і далі провадити політику заморожування кредитів і стримування доходів громадян, криза буде поглиблюватися, а вихід з неї буде гальмуватися. Фіктивна ж наявність бюджетного профіциту – не менше зло, а ніж ситуація, коли плануються реальні витрати під фіктивні доходи. В окремі періоди в деяких країнах дефіцит бюджету складав від 20 до 40 відсотків. Уряди цих країн (зокрема, США в часи «великої депресії») розуміли одну очевидність: штучним і непомірним зменшенням витрат соціального характеру неможливо покрити недостатність прибуткової частини бюджету.

Таким чином можна зробити висновок: дефіцитність бюджету в

розумних межах не є недоліком, це — інструмент розумного господарювання. Але за умови, якщо Верховна Рада законодавчо змінить підходів щодо його покриття. Бюджетний дефіцит допустимий, і як не парадоксально, вигідний для високопрофесійної і патріотично налаштованої влади.

Парламент, як єдиний законодавчий орган країни, врешті решт, повинен і вправі дезавувати закон (прийнятий наприкінці 90-х рр.) «Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів перед Національним банком України». Даний нормативний акт вищої юридичної сили був прийнятий за вимогою і під жорстким тиском МВФ, як одна з ключових умов отримання кредиту «стенд-бай». Водночас він заклав пряму залежність Уряду від НБУ у питанні отримання грошових ресурсів не інакше, як в формі внутрішнього державного боргу.

З моменту прийняття даного, на наше переконання антидержавного закону, український уряд, незалежно від того, хто його очолює, стабільно є хронічним боржником перед центральним банком. За таких умов держава вимушена усі внутрішні фінансові проблеми вирішувати єдиним чином — через зовнішні боргові запозичення. Переконалий, якби хоча б один з лідерів парламентської фракції уважно ознайомився з вищезгаданим законом, то це поклало б початок для його законодавчого дезавування, а в кінцевому підсумку сприяло б відродженню національних інтересів у фінансовій сфері країни.

Уникнення колапсу національної економіки вимагає вже давно назрілого, але принципово необхідного маневру — відмінити нині діючу заборону використання національної грошової емісії на потреби держави. В умовах жорсткої фінансової кризи слід законодавчо повернутися до практики виваженого фінансування бюджетного дефіциту за рахунок емісії Національного банку (а не зовнішніх позичок), що в наших реальних умовах є єдиною альтернативою.

Йдеться про те, що під жорстким тиском західних порадників дефіцит українського бюджету обов'язково має покриватися зовнішніми запозиченнями, тобто доларовими ін'єкціями. Брати зовнішні позики для покриття витрат на поточне споживання та ще й під гарантії уряду — означає чинити зло національній фінансовій системі, загальнонаціональним інтересам. Дане законодавчо оформлене зобов'язання — не що інше як неприхований прояв неоколоніалізму.

Реально протидіючи фінансовій кризі, необхідно невідкладно здійснити такі правочини: по-перше, відмінити Закон України «Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів перед Національним банком України». По-друге, відмінити ст. 15 (п.6) Бюджетного кодексу України, відповідно до якої «Емісійні кошти

Національного банку України не можуть бути джерелом фінансування дефіциту Державного бюджету України». По-третє, невідкладно де-завуювати ст. 54 Закону України «Про Національний банк України», де «Національному банку забороняється надавати прямі кредити як у національній, так і в іноземній валюті на фінансування витрат Державного бюджету України».

Як тільки Верховна Рада України здійснить цю украй актуальну, злободенну місію, економічна ситуація в країні відчутно піде на по-правку.

Все це свідчать про одне – Центральний банк, як основний і єдиний регулятор усієї банківської системи, не виконав визначеного законодавцем завдання, тому за всіма ознаками керівництво НБУ мало б понести реальну, невідворотну відповідальність. Адже Закон України «Про Національний банк України» (розділ X) вимагає від центрального банку здійснювати «постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів» (ст. 55 Закону про НБУ). Нездійснення лісового контролю й посилення відповідальності керівників комерційних банків за «фінансову розхристаність», а нерідко й неприховане шахрайство, є основною причиною передінфарктного стану вітчизняної банківської системи. Слід визнати, що в даній ситуації світова фінансова криза ні при чому.

7. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ.

До важливого напрямку модернізації банківської системи України є визначення зони спільних економічних інтересів держави, банків і населення. Ця зона знаходить втілення в стабільному Законодавчому середовищі, що покликане забезпечити еквівалентність обміну в національній економіці і яке має стати основою економічної стратегії держави. Як органи державної влади, так і банки і громадяни повинні бути зацікавлені: у збереженні стабільної правової системи, захисті декларованих законом прав; своїй фінансовій безпеці; забезпеченні стабільності грошової одиниці, інших макроекономічних умов, які диктують форму їхнього власного індивідуального відтворення. Таке правове середовище може складатися з: основних структурних складових економічної та фінансової системи: грошової одиниці, банківської архітектури, валютного режиму, податкової системи, фінансової системи, ринків товарів, капіталів, праці, деривативів, ринкової інфраструктури, митної системи та ін.; нормативно-правової бази, яка регулює: фінансові, банківські,

безпекові, валютні, зовнішньоекономічні, бюджетні, кредитні, економічні та ін. процеси у країні; системи дієздатних державних інститутів, що забезпечують додержання положень цієї нормативно-правової бази та системи інститутів, що забезпечують функціонування ринків, які обслуговують потоки капіталів, товарів, грошей та інформації; системи громадянських інститутів, що є підвалинами ринкової системи господарювання: поваги до закону, поваги до прав власності, ділової етики тощо. Відповідно сьогодні розробка та прийняття цілого пакету законодавчих актів є запорукою збереження та подальшої модернізації банківської системи України.

Накопичені за вісімнадцять років проблеми законодавчого забезпечення банківської системи потребують негайного вирішення. Якщо охарактеризувати правову базу діяльності банків в цілому, то вона складається із низки базових законів («Про Національний банк України»(1999), «Про банки та банківську діяльність»(2000), «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»(2001), «Про іпотеку»(2003) та інші.) та нормативно-правових актів відповідних міністерств та відомств (НБУ, Мінфіну, ДПА, Мінекономіки, Антимонопольного комітету, ДКЦПФР, ДКРФП та інших). Як показала системна криза, для формування повноцінної і ефективної банківської системи України необхідно крім модернізації основних банківських законів прийняти низку нових, які б вирішували такі проблеми як: повернення довіри громадян, справедливої кредитної та депозитної ставки, валютного регулювання та валютного контролю, рекапіталізації банків, діяльності НБУ, регулювання діяльності комерційних банків, повернення внутрішніх і зовнішніх боргів, сприяння інноваційно-інвестиційному розвитку вітчизняних товаровиробників і підвищення добробуту населення та інші. Тому Верховною Радою п'ятого та шостого скликання було розглянуто більше 30 законопроектів в означеній сфері. І перш за все, такі важливі законопроекти як: Про термінові заходи з упередження наслідків світової фінансової кризи та про внесення змін до деяких законів України» (№ 3306); Про особливості капіталізації банків за участю держави» (№ 3394); Про використання коштів Стабілізаційного фонду» (№ 3395); Про внесення змін до Закону України «Про Національний банк України» (щодо питань діяльності Ради та Правління) (№ 3397); Про загальні засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні» (№ 3447); Про заходи щодо захисту інтересів громадян в умовах кризи на валютному ринку України» (№ 3477); Про внесення змін до Закону України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо надання громадянам України відстрочки

за кредитним договором) (№ 3478); Про особливості реорганізації банків у 2009 році» (№ 3485); Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вжиття антикризових заходів та покращення інвестиційного клімату в державі» (№ 3531). Разом з тим аналіз деяких законів прийнятих в 2009 році викликає і юридичний і економічний подив. Мова йде про Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків» від 24 липня 2009 року № 1617-VI. Найвідоміше його положення — надання Нацбанку права подовжувати мораторій на повернення депозитів вкладників у проблемних банках ще на півроку зі зворотною силою в часі. Ми нічого не зрозуміємо в «оздоровленні» банків, якщо не з'ясуємо, що таке взагалі мораторій на задоволення вимог кредиторів, яка його природа. Якщо спрощено, то приватна структура має певні зобов'язання, перша частина з яких — перед державою (податки тощо), друга — комерційні борги перед кредиторами, третя — деякі зобов'язання перед кредиторами некомерційного характеру (зарплата, відшкодування завданої підприємством шкоди життю і здоров'ю громадян). Якщо у структури виникають тимчасові фінансові труднощі, вона повинна позичити гроші на вільному ринку на ринкових умовах. У тому разі, якщо структура не може виконати поточні зобов'язання, її кредиторам надається можливість спробувати самостійно повернути свої борги, управляючи даною структурою протягом певного жорстко обмеженого часу. Для чого власники тимчасово відсторонюються судом від управління і призначається тимчасовий управляючий. Запропонований і контрольований кредиторами.

Звісно, жодному кредитору ніколи не сподобається, що його зобов'язання потрапляє під мораторій, проте — тільки один вид структур вибив собі юридичні привілеї це — комерційні банки. Вітчизняне законодавство про банкрутство «звичайних» комерційних структур і, м'яко кажучи, слабке, і в ряді аспектів нагадує решето. Але принаймні зрозуміла і справедлива сама ідеологія відповідного мораторію. Не дискримінаційні наслідки несплати спроможності будь-якої організації — великої чи малої, хоч би чим вона займалася: виплавляла метал, вирощувала пшеницю, продавала одяг чи годувала людей у кафе.

Кредитори «звичайних» структур (крім банків) протягом певного часу мають заявити свої вимоги, іменовані «конкурсними». Незаявлені своєчасно вимоги, за окремими винятками, пропадають. Нові ж вимоги, які виникли вже після відкриття провадження про банкрутство, вважаються «поточними», і на них мораторій не поширюється. Не поширюється він і на деякі некомерційні зобов'язання. У результаті структура одержує чітко обмежений у часі «перепочинок», за який саме

кредитори і контрольований ними тимчасовий управляючий одержують необхідний час, щоб спокійно і тверезо оцінити її реальні активи і пасиви, чи можливо взагалі її повернути в нормальний режим роботи і якою мірою можна задовольнити вимоги кредиторів. Дуже часто реально неможливо організувати тимчасове управління всіма кредиторами — їх занадто багато, і управляти зможе тільки група найбільших кредиторів (комітет кредиторів). Якщо не вводити мораторію, в останніх виникне величезна спокуса не відновлювати нормальну роботу структури, а швидко вихопити і розпродати її найліквідніші активи і повернути борги собі, залишивши інших кредиторів з носом. Якщо під час мораторію тимчасовий управляючий починає тихенько «допомагати» окремим кредиторам на шкоду решті або ж просто набивати свою кишеню, на нього є управа не тільки у вигляді комітету кредиторів, а й суду, який може за скаргами незадоволених кредиторів досить оперативно тимчасового управляючого замінити. І суд у цьому плані має бути незаангажованим. Тому що не має жодного стосунку до проблемної структури: він ніколи її не ліцензував, за її діяльністю не наглядав і угод з нею не укладав. І, крім того, тимчасовий управляючий не може бути штатним співробітником суду.

Отже, мораторій завжди об'єктивно неприємний, але його введення логічне, коли воно нерозривно пов'язане з кількома ключовими положеннями: допуск кредиторів до управління підприємством замість управляючих-невдах; поширення мораторію тільки на конкурсні вимоги; контроль незалежного органу — суду; жорсткий граничний термін, який неможливо продовжити. Схема виглядає, звичайно, ідеально. Такі правила гри, на котрі добровільно погоджуються усі, хто укладає угоди з комерційними організаціями.

У чинному вітчизняному законодавстві у певний момент виникла фундаментальна суперечність між Цивільним кодексом (ЦК) і Законом «Про банки і банківську діяльність». Суть у тому, що зовсім не випадково ЦК — це основний акт національного цивільного законодавства, і решта законів можуть застосовуватися тільки в частині, яка не суперечить йому, про що в ЦК прямо і записано. Якщо ж хтось вносить у парламент закон, що не відповідає ЦК, то він одночасно зобов'язаний внести проект поправок до ЦК — щоб уникати встановлення довільних винятків із ЦК окремими лобістськими законами.

Зрозуміло, жодних розумних підстав встановлення для комерційних банків якихось винятків із загальних норм ЦК немає і ніколи не було. Проте в Законі «Про банки і банківську діяльність» була і зберігається норма про те, що законодавство про господарські товариства (цікаво, і ЦК теж чи ні?) поширюється на банки тільки в частині, яка не супере-

чить цьому закону.

Нинішня банківська криза була шансом повернути комерційні банки в нормальне загальноцивільне правове поле. Зробили ж із точністю до навпаки, і без того величезні необґрунтовані юридичні привілеї банків розширивши до ще більш немислимих меж. «Великий і жахливий» тимчасовий адміністратор банку, призначуваний НБУ, а не судом за поданням кредиторів банку, як існував у паралельній реальності з останніми, так надалі й існуватиме.

Твердою рукою для банків — і тільки для них! — скасовано поділ на конкурсні і поточні вимоги кредиторів: мораторій поширено на всі з них. Наслідки дуже прості: під мораторій тепер підпадуть, якщо цього захоче тимчасовий адміністратор, і вклади, які мали повернути до терміну після введення тимчасової адміністрації, і навіть поточні відсотки за всіма вкладами. Просто легалізується поширена практика тимчасових адміністрацій, які платили поточні відсотки довільно — як заманеться.

Є також ще один досить несподіваний наслідок нового закону. Як повідомили в серпні 2009 року електронні ЗМІ, банк «Надра» вважає, що за річне обслуговування «підмораторних» рахунків клієнти мають сплачувати йому річну комісію. Якщо банк спише цю комісію із замороженого рахунку, то до вступу в силу закону №1617-VI вимога клієнта повернути її назад однозначно вважалася поточною і під мораторій не підпадала, а тепер — це вже дуже велике питання.

По суті, новим законом кредиторів узагалі цілком усунули від контролю над проблемними банками, аби ті не заважали передавати активи і пасиви банку іншим особам. Вражає, що в законі не виявилось ніякої обов'язкової прив'язки передачі пасивів банку до передачі активів, що відкриває прямий шлях до їхнього довільного подрібнення і розбазарювання.

Проте НБУ відразу ж оголосив про подовження мораторію щодо п'яти банків: Західкомбанк, «Національний кредит», Укпримбанк, «Надра» і «Київ». Те, що закону надано зворотну силу, очевидно. Вкладники та інші кредитори зазначених банків, укладаючи з ними договори, грали за такими правилами: так, справді, у разі проблем із банком може бути введений мораторій, але на термін не більш як шість місяців; реструктуризація ж банку без дострокового погашення боргів перед кредиторами взагалі неможлива. Закон зворотної сили не має, змінювати правила гри по ходу не можна, тому законодавчі новели можуть поширюватися тільки на нових «гравців». Тобто тільки на нові договори, укладені з банком починаючи з 5 серпня 2009 року, і не раніше.

Відповідно сьогодні розробка та прийняття цілого пакету законодавчих актів є запорукою збереження та подальшої модернізації банківської

системи України. Перш за все мова йде про слідувачі 34 підготовлених до прийняття законопроектів:

1. Про термінові заходи з упередження наслідків світової фінансової кризи та про внесення змін до деяких законів України» (№ 3306)

2. Про особливості капіталізації банків за участю держави» (№ 3394)

3. Про використання коштів Стабілізаційного фонду» (№ 3395)

4. Про внесення змін до Закону України «Про Національний банк України» (щодо питань діяльності Ради та Правління) (№ 3397)

5. Про загальні засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні» (№ 3447)

6. Про заходи щодо захисту інтересів громадян в умовах кризи на валютному ринку України» (№ 3477)

7. Про внесення змін до Закону України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо надання громадянам України відстрочки за кредитним договором) (№ 3478)

8. Про особливості реорганізації банків у 2009 році» (№ 3485)

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вжиття антикризових заходів та покращення інвестиційного клімату в державі» (№ 3531)

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за антиконкурентні узгоджені дії» (№ 3577)

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» (№ 3585, II читання)

12. Про внесення змін до Закону України «Про Національний банк України» (щодо посилення парламентського контролю) (№ 3602)

13. Про внесення змін до деяких законів України з питань діяльності Національного банку України» (щодо відсторонення Голови Національного банку України та виконання його обов'язків) (№ 3649)

14. Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» (щодо розкриття банківської таємниці) (№ 3673, 3673-1)

15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони кредитування фізичних осіб в іноземній валюті» (№ 4011)

16. Про внесення змін до розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (№ 4118)

17. Про внесення змін до деяких законів України з метою поліпшення

стану платіжного балансу України у зв'язку з світовою фінансовою кризою» (№ 4206)

18. Про гарантії Уряду України з метою підвищення капіталізації комерційних банків» (№ 4245)

19. Про державний земельний банк України» (№ 4337)

20. Про Державний земельний (іпотечний) банк» (№ 4337-1)

21. Про внесення доповнень до Закону України «Про банки і банківську діяльність» (щодо підтримки позичальників банків в умовах фінансової кризи) (№ 4382)

22. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності банку за порушення умов договору банківського вкладу (депозиту)» (№ 4383)

23. Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» (щодо захисту прав вкладників під час дії тимчасових адміністрацій у банках) (№ 4360)

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності за невидачу банківського вкладу)» (№ 4334)

25. «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» (щодо заходів із забезпечення захисту прав споживачів банківських послуг) (№ 4256)

26. Про внесення змін до Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» (щодо продовження неоподаткування банківських вкладів фізичних осіб) (№ 4366)

27. Про внесення змін до статті 166-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення» (щодо захисту банківського вкладу) (№ 4404)

28. Про внесення змін до статті 85 Закону України «Про банки і банківську діяльність» (щодо забезпечення прав вкладників комерційних банків) (№ 4502).

29. Про встановлення облікової ставки Національного банку України у 2009 році(4556)

30. Про підвищення кредитної підтримки пріоритетних галузей економіки(4579)

31. Про заходи щодо захисту інтересів громадян в умовах фінансової кризи(4580)

32. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків(4630)

33. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо тимчасового накладення обмежень на деякі операції в сфері іпотечних та заставних відносин з метою мінімізації наслідків світової фінансової

кризи(4654)

34. про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку надання кредитів(4666).

Хочеться також звернути увагу на законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Національного банку України», поданого Президентом України на виконання домовленостей між урядом України і МВФ. Головна мета законопроекту – забезпечити безпрецедентну транспарентність діяльності центрального банку держави для міжнародних фінансових організацій, і в першу чергу, для МВФ та Світового банку і водночас посилення його незалежності на державних теренах України. І це попри те, що нині НБУ володіє безпрецедентним, з точки зору світової практики, рівнем незалежності, безконтрольності і свободи перед ключовими інституціями власної держави.

У нас є всі підстави стверджувати, що чинна редакція закону про НБУ наповнена таким змістом і за захисними пріоритетами побудована таким чином, що його специфіка як «центрального органу державної влади» зведена до абсолюту. Центральний банк емісійну, а також валютно-курсову політику держави практично ні з ким не узгоджує. Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Президент фактично поставлені в ситуацію, коли вплинути на політику центрального банку, навіть при необхідності, ніяким чином не можуть. Центральний банк самовільно розпоряджається емісією національної валюти, на свій розсуд розміщує за кордоном валютні резерви, має податковий імунітет, активно при цьому займаючись високоприбутковими операціями тощо. Законодавець забезпечив для центрального банку «замкнений цикл» у грошово-кредитній та валютно-курсовій політиці. Йдеться про таке правове поле, в якому НБУ отримав для себе усі можливі свободи при мінімумі обов'язків, відсутності реального контролю й відповідальності перед власною державою.

Нині чинну редакцію Закону України «Про Національний банк України» було прийнято в той період, коли керівництво держави після перенесеної гіперінфляції беззастережно підпорядковувалася вимогам та порадам МВФ і Світового банку. Абсолютна незалежність від парламенту та уряду країни й повна безконтрольність й безвідповідальність стали основною причиною української загрозової фінансової ситуації, що виникла і розвивається останнім часом в Україні.

Фінансово-економічна криза в Україні, на жаль, набуває подальшого розвитку і реально загрожує національній безпеці. Тим не менше, замість посилення ролі держави як ключової передумови ефективної протидії

викликам та загрозам фінансової кризи, пропонується зовсім протилежний алгоритм – подальше посилення незалежності Національного банку України, бо така вимога Меморандуму (укладеного 30.04.2009 р.) в рамках спільної з Міжнародним валютним фондом програми «Стенд-бай». Українською стороною визнані фактично необмежені можливості для функціонерів МВФ регулярно й всебічно втручатися у виконання функцій і повноважень Ради Національного банку України.

Таким чином, у кінцевому підсумку маємо: Верховна Рада України отримала законопроект, який суперечить Конституції та національним інтересам держави Україна, підготовлений під диктовку та в угоду Міжнародному валютному фонду. У Пояснювальній записці до даного законопроекту прямо вказано, що останній «підготовлено на виконання Меморандуму про економічну та фінансову політику, укладеного 30 квітня 2009 року в рамках спільної з Міжнародним валютним фондом програми «Стенд-бай», а також з метою реалізації зобов'язань перед Світовим банком у рамках системного проекту «Програмна позика на реабілітацію фінансового сектору».

Україна вже має сумний досвід національного законотворення, виходячи з вимог згаданих вище міжнародних фінансових інституцій. Варто нагадати руйнівну функцію, яку сьогодні виконує Закон України «Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів перед Національним банком України», який був прийнятий (20.04.2000 р.) за вимогою і під жорстким тиском МВФ, як одна з ключових умов отримання кредиту «стенд-бай». Закон фактично заборонив використовувати національні грошові ресурси на вирішення найбільш гострих загальнодержавних проблем. Стаття 1 вищезгаданого закону встановила, що заборгованість за відстроченими кредитами, наданими за рахунок кредитної емісії уряду, віднесеться «на внутрішній державний борг України».

Водночас при прийнятті закону України «Про Національний банк України» за настійною вимогою зарубіжних порадників з'явилася стаття 54, де «Національному банку забороняється надавати прямі кредити як у національній, так і в іноземній валюті на фінансування витрат Державного бюджету України».

Отже, таким чином, український законодавець добровільно, йдучи на поводу зарубіжних порадників, заклав антидержавну позицію – пряму залежність Уряду від НБУ у питанні отримання грошових ресурсів не інакше, як в формі внутрішнього державного боргу та зовнішніх позичок. Парламент, хотілося б сподіватися, все ж таки внесе конче необхідні зміни до даного закону, а також до закону «Про Національний банк України». У цьому сенсі доцільно невідкладно створити спеціальну

групу з високопрофесійних і політично не заангажованих фахівців, які б здійснили, по-перше, об'єктивний, неупереджений аналіз чинного Закону України «Про Національний банк України» і, по-друге, запропонували б конче необхідні зміни та доповнення.

Не можна допускати, щоб правопорядок у таких складних і впливових системах, якою є НБУ, зводився лише до правосвідомості його керівництва. Діяльність Центрального банку не може обмежуватися сукупністю правил і норм, які він сам і продукує. При цьому маємо визнати, що НБУ та його керівництво діє так, як дозволяє нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, тобто базовий закон. Не змінивши невідкладно й кардинальним чином Закон України «Про Національний банк України», єдиний законодавчий орган в Україні Верховна Рада прирікає державу і суспільство на подальшу стагнацію й перманентне гальмування соціально-економічного розвитку.

Отже, основна вина в кризовій ситуації в Україні лежить саме в цій площині. Верховна Рада України, як єдиний законодавчий орган в країні, не може і не повинна залишатися надалі лише споглядачем та констататором такого «статус-кво» Центрального банку, при якому він робить, що хоче, а відповідальність перед суспільством несе Верховна Рада і Уряд.

8. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.

В умовах світової фінансової нестабільності різко знижуються спроможність країн, що розвиваються, самостійно управляти національними фінансовими системами. З огляду на це, експерти ЄЦБ визначили так звану «трилему фінансової стабільності», згідно з якою водночас забезпечити стабільність світової, регіональної (інтегрованої) та національної фінансових систем практично неможливо. Роль урядів і державних регуляторів у досягненні фінансової стабільності певною мірою обмежена; тим часом роль міжнародних організацій і наднаціональних органів регулювання у цьому процесі суттєво посилюється.

Формування нової міжнародної фінансової архітектури базується на реалізації системи заходів за такими основними напрямками: провадження надійного та ефективного фінансового механізму координації економічної політики на міжнародному рівні; проведення фундаментальної реформи нинішньої системи фінансового регулювання і контролю для попередження екстремальних ситуацій; реформування існуючої світової резервної системи з метою зменшення виняткової долі долара США та створення забезпеченої на багатосторонньому рівні

системи з кількох валют, яка з часом, можливо, перетворилася на забезпечену всіма сторонами систему з єдиною світовою валютою; реформування механізмів надання ліквідності й компенсаційного фінансування, зокрема на основі ефективного об'єднання валютних резервів як на багатосторонньому, так і на регіональному рівнях, прагнення уникати обтяжливості кредитів, властивої діючим механізмом.

Важливо зазначити, що в умовах нестабільності фінансових ринків центральні банки розширили напрямки співпраці. Спочатку на основі обміну інформацією і колективного моніторингу змін ринку, а пізніше шляхом скоординованих кроків для забезпечення ліквідності. Складний і суперечливий перебіг світової фінансової кризи 2007–2009 років зумовив необхідність ухвалення Основних заходів політики Євросоюзу щодо протидії цій кризі, які включають чотири напрями підтримки національних фінансових систем.

1. Гарантії. Передбачено створення стабілізаційного фонду в розмірі 200–400 млрд. євро за рахунок коштів урядів, ЄЦБ, групи зацікавлених великих банків і фінансових корпорацій. Гарантії надаються за кредитами фінансування ЄЦБ векселями та борговими цінними паперами строком від трьох до п'яти років;

2. Вливання капіталу. За рахунок коштів стабілізаційного фонду, а також у рамках спеціальних стабілізаційних програм урядів із метою рекапіталізації потерпілих у результаті кризи фінансових установ (шляхом прямої рекапіталізації, купівлі активів, викупу урядами частини прав власності). Розмір фінансових впливів становить приблизно 30–80 млрд. євро;

3. Захист депозитів на основі надання гарантії урядами за всіма видами банківських внесків у рамках чинного законодавства. Гарантована сума відшкодування коливається в межах 50–100 тис. євро;

4. Надання кредитів ЄЦБ шляхом рефінансування на тендерній основі на умовах сплати 3.75 % річних від вартості кредиту та за умови його повного погашення.

В узагальненому вигляді першочергові заходи з протидії та з подолання наслідків фінансової кризи, що розроблені та реалізуються в різних країнах світу, представлено в додатку. Хотілося б підкреслити, що за своєю спрямованістю ці заходи охоплюють такі важливі напрями, як: підтримка фінансових інститутів та фінансових ринків; стимулювання економічного попиту і зниження податків; захист від безробіття і соціальну підтримку.

Здатність економіки окремих країн протистояти наслідкам фінансової кризи залежить від цілої низки чинників, основними серед яких є: частка державного сектору в структурі економіки, дефіцит

державного бюджету і рівень державного боргу. Ефективність урядових заходів із подолання наслідків кризи також залежить від стану економіки країни. Зокрема це стосується фіскальних заходів, випуску державних цінних паперів або фінансових впливів. На жаль, за експертними оцінками, Україна опинилася серед країн, уряди яких не здатні ефективно реагувати на наслідки фінансових потрясінь, включаючи розробку відповідної програми антикризових заходів.

Отже, дослідження зарубіжного досвіду з розробки антикризових програм дає підстави для таких висновків: першочерговим напрямом діяльності міжнародних фінансових організацій для забезпечення координації економічної політики на міжнародному рівні та підвищення ефективності антикризових заходів є удосконалення механізму надання ліквідності, компенсаційного фінансування, фінансового регулювання та контролю; а в перспективі – створення наднаціональних органів нагляду за функціонуванням світової фінансової системи; реалізація антикризових заходів ґрунтується на розроблених і затверджених широко-масштабних урядових програмах, що включають такі найважливіші напрями, як: підтримка фінансових інститутів і фінансових ринків; стимулювання економічного попиту і зниження податків; захист від безробіття та соціальна підтримка; в умовах нестабільності фінансових ринків центральні банки розширили напрями співпраці, спочатку на основі обміну інформацією і колективного моніторингу змін ринку, а пізніше – шляхом скоординованих кроків для забезпечення ліквідності; у більшості економічно розвинутих країнах за напрямками використання коштів переважно частка фінансування спрямовується на надання державних гарантій, програми рекапіталізації банківських установ, що запроваджуються більшістю економічно розвинутих країн, базуються на використанні різних інструментів, у тому числі інструментів перерозподілу прав власності (не голосуючих привілейованих акцій, звичайних акцій та гібридного капіталу); в умовах кризи в більшості економічно розвинутих країн розширення повноважень та посилення впливу фінансових регуляторів на основі вдосконалення законодавства.

Коли центральний банк надає ліквідність фінансовій системі, уряд, зі свого боку, використовує бюджетні ресурси для надання нового капіталу, кредитів та (або) гарантій системним банкам, акціонери яких не здатні мобілізувати додатковий капітал. У цій ситуації органи влади переслідують такі три основні цілі: відновити довіру суспільства до банківської системи країни, захистити банківську систему з найменшими витратами для платників податків та зміцнити банківську систему, щоб вона стала більш стійкою до майбутніх криз.

Ці цілі покладено в основу стратегії зміцнення банківського сектору, яку українські органи влади розробили за підтримки міжнародних фінансових установ та спільноти донорів. Саме з метою відновлення довіри до банківської системи уряд України оголосив про свій намір надати новий капітал кільком банкам, яким сукупно належить велика частка депозитів українських громадян і компаній. Намір полягає в тому, щоб у найкоротші строки відновити вільний і повний доступ вкладників до їхніх депозитів у проблемних банках та забезпечити умови для безперешкодного повернення грошей вкладників у банки. Ця довіра вкладників, у свою чергу, дасть змогу відновити рух кредитних коштів, скоротити тиск на відсоткові ставки та обмінний курс, а отже, сприяти відновленню економіки.

Державна програма рекапіталізації банків, правові аспекти якої були ухвалені Верховною Радою у листопаді, спрямована на те, щоб допомогти банківській системі пережити нинішній період економічної скрути і разом з тим зобов'язати власників банків відповідати за банківські збитки. Це не приведе до порятунку власників приватних банків за рахунок державних коштів. Ця програма вважається необхідною саме сьогодні, оскільки в нинішніх ринкових умовах надходить недостатньо нового капіталу від існуючих власників або нових інвесторів в Україні та за кордоном. МВФ і Світовий банк підтримують цю програму як найменш витратний варіант зміцнення української банківської системи. Зупинімося на окремих її складових.

Діагностика. План рекапіталізації було розпочато зі здійснення цільової оцінки кредитних портфелів найбільших банків, щоб виявити можливі збитки та дефіцит капіталу. У разі потреби існуючих акціонерів банків просили внести додатковий капітал для виконання мінімальних вимог, передбачених постановами НБУ. Держава погодилася увійти у капітал тих банків, які визначені НБУ як системні (банки, на які припадають принаймні 2% від усіх активів банківської системи або 1% від усіх депозитів фізичних осіб) і власники яких неспроможні внести капітал.

Рекапіталізація та управління пасивами. Для ефективного антикризового управління необхідно, щоб держава була інвестором останньої інстанції і дуже старанно вибирала, як витратити обмежені державні кошти. Проблемні фінансові установи, як і будь-яка інша приватна компанія, стикаються з черговістю задоволення претензій на свої ресурси. Першими на черзі стоять вкладники, потім ідуть забезпечені кредитори, за ними — незабезпечені кредитори, і останніми в черзі є існуючі акціонери. Розсудливе антикризове управління повинно забезпечити, щоб державні кошти використовувалися передусім на задоволення претензій вкладників і забезпечених кредиторів. Існуючі власники та

незабезпечені кредитори проблемних банків втратять певну частку або й усі свої інвестиції. Після реструктуризації пасивів банки, які скористаються рекапіталізацією, повинні мати доступ до ліквідності, котра надаватиметься центральним банком, щоб забезпечити належне обслуговування усіх пасивів.

Корпоративне управління та контроль. Після того як держава в особі уряду внесе капітал у банк, їй треба буде взяти на себе повний контроль над ним, призначити нових керівників, які є досвідченими банкірами і не мають конфлікту інтересів щодо активів чи пасивів банку; перед цими керівниками треба буде поставити першочергове завдання відновити доступ вкладників до їхніх коштів. Націоналізація проблемних банків, фактично, є предметом дискусій в інших країнах. Однак в Україні потреби в капіталі кількох проблемних банків, які мають системне значення, є такими, що держава неминуче стане головним акціонером. Більш того, у специфічних українських умовах інтереси держави як акціонера будуть найбільш захищеними, якщо вона матиме у своїх руках повний корпоративний контроль. Інші країни, включаючи розвинені, зараз рухаються у тому ж напрямі.

Реструктуризація і продаж активів. Коли доступ до депозитів буде відновлений, а фінансовий стан банку стабілізується, керівництву слід намагатися максимально збільшити вартість активів і підготувати банк до майбутнього продажу назад, у приватний сектор. Банки можуть бути перепродані як «діючі підприємства», але в окремих випадках вартість активів буде максимально збільшена або потреба у додатковому державному капіталі буде мінімізована шляхом злиття одного банку з іншим, продажу активів лотами або передачі активів та пасивів іншим фінансовим установам. Хоч би який шлях обрали, одержані надходження принаймні частково компенсують платникам податків початкові витрати капіталу на подолання кризи.

Справді, втручання держави слід розглядати як тимчасове, таке, що охоплює період невизначеності у макроекономіці, коли приватні джерела фінансування є недостатніми або взагалі відсутні.

Все це свідчать про одне – Центральний банк, як основний і єдиний регулятор усієї банківської системи, не виконав визначеного законодавцем завдання, тому за всіма ознаками керівництво НБУ мало б понести реальну, невідворотну відповідальність. Адже Закон України «Про Національний банк України, розділ X) вимагає від центрального банку здійснювати «постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів» (ст.55 Закону про НБУ). Нездійснення дієвого контролю й посилення відповідальності

керівників комерційних банків за «фінансову розхристаність», а нерідко й неприховане шахрайство, є основною причиною передінфарктного стану вітчизняної банківської системи. Слід визнати, що в даній ситуації світова фінансова криза ні при чому.

Відносно ситуації на зовнішньому ринку прогнозується, що вартість зовнішніх залучень для українських банків буде стійко зростати навіть після стабілізації ситуації на міжнародному кредитному ринку. Спроба Нацбанку України обмежити зовнішні запозичення є кроком в правильному напрямі, і можна вітати роздуми регулювальника над цією проблемою. Стимулювання активних операцій в гривні і обмеження на іноземні запозичення повинні сприяти стабілізації системи. Кількість українських банків, які залучатимуть зовнішні фінансування, все ж зростатиме, відповідно, збільшуватиметься кількість кредитно-фінансових установ, прагнучих отримати рейтинг *Standard & poor's*. Цей процес буде досить швидким, враховуючи, що зростання активів складає біля 40–50% в рік, і апетит відносно ресурсів, що залучаються, теж досить великий. Доки лише три банки в Україні мають рейтинг *Standard & Poor's*. Українські банки вже виробили імунітет до політичної нестабільності в країні, але їх уразливим місцем залишаються розриви в термінах погашення активів і пасивів: ризик ліквідності на сьогодні ключовий для українських кредитно-фінансових установ. Оцінюючи роботу банківського регулювальника в країні, він відзначила недоліки, що зберігаються, у сфері аналізу структури і якості активів. Сама система аналізу і класифікації кредитів не дуже прозора і зрозуміла, вона не дає чіткої картини по динаміці. Окрім того, за її словами, стабільний курс гривні є одним з чинників стабільності, і для зміни системи курсоутворення потрібно чітко усвідомлювати вплив такого кроку на економіку. Зараз немає відповідей ні на рівні держави, ні на рівні учасників ринку відносно наслідків повної лібералізації курсу.

9. МОДЕРНІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ – ЯК ЧИННИК СТАБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СФЕРИ

Слід зауважити, що експерти МВФ та Європейського центрального банку (ЄЦБ) особливу увагу в системі заходів із подолання наслідків впливу фінансової кризи приділяють стабілізації ситуації у банківському секторі. Це пояснюється тим, що кризові явища в ньому мають для економіки руйнівні наслідки порівняно з кризами на фондовому чи фінансовому ринках. Експерти МВФ виокремлюють три фази системної банківської кризи (загострення, стабілізації, оновлення), кож-

на з яких має свої ознаки та механізми управління.

Попередження кризових явищ в економіці є одним із пріоритетних завдань влади щодо гарантування економічної безпеки. Тоді як прогнозування кризових явищ у фінансово-кредитній сфері, зокрема банківській, є гарантом фінансової стійкості системи, а отже, і фінансової безпеки країни в цілому. Діагностика банківських криз, котрі мали місце в останні чотири десятиліття, показує основні причини погіршення фінансових параметрів та результатів соціально-економічної діяльності, їх переходу в недопустимий стан, тобто визначає основні загальні фактори таких криз. Серед них в першу чергу варто визначити такі: знецінення національної валюти, значна доларизація зобов'язань банківської системи, збільшення рівня інфляції, істотне зниження ліквідності банківської системи, розширене кредитування, наростання недовіри до банківської системи, погіршення умов торгівельного балансу. Систематизація результатів наукових досліджень у сфері економічної безпеки банків дозволила сформулювати параметри фінансової безпеки банківської системи, які складаються з граничних значень показників інфляції, банківської маржи, сальдо торгівельного балансу, доларизованої заборгованості, рівня ліквідності банківської системи (табл.5)

Таблиця 5. Параметри фінансової безпеки банківської системи*

Фактори	Показник	Граничні значення	Ймовірність кризи	Приклади банківських криз
Макроекономічна волатильність	Інфляція	> 19%	Зростає на 5.3–21.4%	Аргентина (1990), Бразилія (1990, 1994), Болгарія (1996), Колумбія (1999), Еквадор (1996), Кенія (1992), Ліван (1990), Польща (1991), тощо.
	Приріст ВВП	< 3.25%		
Дохідність банків	Банківська маржа (процентний дохід)	< 3%	Зростає на 20%	Аргентина (1994, 2001), Китай (1999), Індонезія (1992, 1997), Малайзія (1997), тощо
	Сальдо торгівельного балансу, індекс умов торгівлі	< 12%		
Валютні ризики	Доларизована заборгованість	> 140%	Зростає на 25%	Болівія (1994), Чехія (1991), Домініканська республіка (2003), Нікарагуа (2000), Філіппіни (1998), Уругвай (2002) тощо.
	Рівень зиспенення національної валюти	> 9%		
	Ліквідність банківської системи (відношення приватних кредитів до депозитів)	< 150%	Зростає на 100%	

* Джерело: розраховано Зарицькою І. [21]

Деструктивний вплив банківської кризи на загальноекономічну активність, фінансову стійкість і безпеку банківської системи і країни в цілому визначає необхідність розробки алгоритму аналізу банківських криз як основи для моніторингу банківської системи на чутливість до зовнішніх шоків та розробки системних заходів з їх подолання. Науковці навчально-наукового Інституту менеджменту безпеки Університету економіки та права «Крок» пропонують інноваційний підход до забезпечення безпеки банківської системи, яка враховує рівень негативного впливу на діяльність банків значної кількості зовнішніх та внутрішніх факторів передбачає трьох рівняву систему забезпечення безпеки банків (Рис. 1).

Рис. 1. Трьох рівнева система безпеки забезпечення банків

Перший рівень безпеки – безпосередня система безпеки банків.

Другий рівень безпеки – державна система забезпечення безпеки банків.

Третій рівень безпеки – міжнародна система забезпечення безпеки банківської діяльності.

В основі першого рівня безпеки банків лежать процеси формування та організації функціонування штатних служб безпеки банків.

Другий рівень безпеки передбачає інноваційні підходи щодо його організації та забезпечення функціонування. Пропонується при Кабінеті Міністрів України створити Департамент моніторингу небезпек та загроз банківської безпеки. Цей Департамент є координуючим органом по забезпеченню безпеки між вітчизняними банками та правоохоронною системою України. На Департамент покладені наступні завдання: організації взаємодії правоохоронних органів з суб'єктами першого рівня безпеки; підготовка рекомендацій щодо забезпеченню безпеки банків; здійснення моніторингу небезпек та загроз і своєчасне інформування банків про них; надання інформації керівникам держави про стан безпеки банківської системи; розробка пропозицій для прийняття рішень щодо забезпечення безпеки банківської системи; надання пропозицій банкам щодо мінімізації небезпек та загроз їх діяльності; розробка вимог щодо кваліфікації фахівців в галузі банківської безпеки; організація взаємодії між службами безпеки банків щодо протидії небезпекам та загрозам; організація взаємодії в галузі безпеки з міжнародними банківськими системами та організаціями; організація підготовки законодавчого забезпечення функціонування системи банківської безпеки в Україні.

Третій рівень безпеки діяльності банків передбачає через Департамент моніторингу небезпек та загроз банківської безпеки організацію взаємодії з міжнародними системами банківської безпеки, ІНТЕРПОЛОМ та правоохоронними системами інших держав в галузі протидії злочинам в банківській сфері.

Запропонована трьох рівнява система забезпечення безпеки банків дозволяє комплексно протидіяти небезпекам і загрозам їх діяльності в умовах високої невизначеності процесів що відбуваються в світової та вітчизняної економіки в умовах фінансово-економічної кризи. Для впровадження цієї системи безпеки необхідно в першу чергу розробити ефективні механізми взаємодії між сьома її суб'єктами. Необхідно також чітко визначити завдання та правові основи їх виконання Департаментом моніторингу небезпек та загроз банківської безпеки КМУ, суб'єктами правоохоронної системи України, власними системами безпеки банків. Особливу увагу слід звернути на налагодження тісних зв'язків з міжнародними системами банківської безпеки.

ВИСНОВКИ

1. Вдосконалення державних заходів щодо повернення грошей вкладникам «проблемних» банків. Уряду України пропонується здійснювати компенсації вкладникам «проблемних» банків не опосередковано, шляхом рекапіталізації останніх, а напяму, через спеціально створену і контрольовану державою установу, яку б централізовано акумулювала державне фінансування та розподіляла його серед вкладників за прозорою методикою. При визначенні реципієнта та розміру компенсації мають враховуватись наступні параметри: розмір вкладу, фінансове становище вкладника, термін його депозиту, ризик, який брав на себе вкладник, розміщуючи свої кошти в банку (визначений з урахуванням відсоткової ставки на депозит) тощо.

2. Оптимізація валютної політики. Національному банку України. Національному банку України рекомендується здійснювати управління валютним курсом з урахуванням обсягів та строків виплати комерційними банками України зовнішніх боргів. Незважаючи на те, що у довго- та середньостроковій перспективі управління валютним курсом має здійснюватись передусім з урахуванням макроекономічних показників економічного розвитку та тренду зміни попиту і пропозицій на іноземну валюту на внутрішньому фінансовому ринку, оперативне управління валютним курсом за умов ризиків зовнішніх дефолтів окремих комерційних банків має враховувати необхідність оптимізації вартості виплат за зовнішнім боргом, які має бути здійснені даними

фінустановами. Так, наприклад, у вересні 2009 року очікується велика серія виплат українських позичальників за зовнішніми боргами. Національному банку України рекомендується розглянути можливість зниження курсу долара та євро по відношенню до національної валюти з метою мінімізації ризиків, пов'язаних з такими виплатами. Для забезпечення поступового зниження курсу вищезазначених валют Національному банку України рекомендується вже з початку жовтня починати активно здійснювати валютні інтервенції та плавно збільшувати кількість іноземної валюти, яка обертається на фінансовому ринку країни.

3. Оптимізація монетарної політики. Подолання кризових явищ, пов'язаних з погашенням «проблемними» банками зовнішніх кредитів потребує переорієнтації монетарної політики. Зниження ризику технічних дефолтів таких банків у великій мірі залежить від підтримки, яку їм може надати внутрішній ринок. Перебіг кризи в Україні яскраво продемонстрував, що залучення депозитів на внутрішньому ринку у короткостроковій перспективі в умовах тотального падіння довіри населення до банківської системи можливе лише шляхом проведення політики «дорогих грошей». При здійсненні економічного вибору між вкладенням вільних коштів до комерційних банків та утриманням цих коштів поза банківським обігом економічні агенти враховують зменшення вартості цих коштів з часом. Забезпечення Національним банком України високих процентних ставок підвищує привабливість депозитів для потенційних вкладників. Крім того, така політика чинить тиск на інфляцію, приводячи її до економічно оптимального рівня. В цих умовах створюється додатковий тиск на обсяг інвестицій, які здійснюються підприємствами, проте падіння сукупного внутрішнього попиту та, відповідно, виробництва дозволяє більшості підприємств у короткостроковій перспективі нарощувати виробництво на базі наявних основних фондів, не здійснюючи великих капітальних вкладень. Втім, при досягненні докризового рівня виробництва, політика «дорогих грошей» пригнічуватиме ріст ВВП і має бути скоригована з урахуванням збільшення потреб підприємств у дешевих кредитах.

4. Зміна підходів до рефінансування «проблемних» банків. Значні обсяги виплат за зовнішніми кредитами українських банків зумовлюють необхідність розробки короткострокової тактики рефінансування, яке надається Національним банком України. Так, рефінансування має стати цільовим та надаватися в основному під погашення зовнішніх боргів. Виплати за внутрішніми депозитами вкладникам «проблемних» банків рекомендується здійснювати відповідно до прийнятої схеми реструктуризації. Крім того, рефінансування пропонується

здійснювати у гривнях задля уникнення спекуляцій з боку «проблемних» банків на різниці між валютним курсом, за яким наедається рефінансування, та ринковим валютним курсом. Крім того, це дасть можливість Національному банку України отримувати виплати за наданим рефінансуванням відповідно до умов ринку, без преференцій окремим банкам, які його отримали.

5. Посилення контролю за діяльністю тимчасових адміністраторів. Національному банку України рекомендується посилити відповідальність тимчасових адміністраторів за результати власної роботи. Це знизить ризик недобросовісної поведінки таких посадовців в тому випадку, якщо вони є інсайдерами по відношенню до банку, оперативне управління яким вони здійснюють. Крім того, пропонується запровадити прозору процедуру визначення тимчасових адміністраторів з метою недопущення призначення на цю посаду осіб, які мають ділові або інші стосунки з власниками банки і можуть бути запідозрені у сприянні останнім у виведенні їх капіталу з банку, переведенню коштів банку в офшорні зони тощо. Рекомендується запровадити рамкову схему, за якою тимчасові адміністратори мають формувати пріоритетність виплат за внутрішніми та зовнішніми боргами і здійснювати моніторинг дотримання останніми даної схеми.

6. По відношенню до НБУ необхідно невідкладно здійснити такі правочини: по–перше, відмінити Закон України «Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів перед Національним банком України». По–друге, відмінити ст. 15 (п.6) Бюджетного кодексу України, відповідно до якої «Емісійні кошти Національного банку України не можуть бути джерелом фінансування дефіциту Державного бюджету України». По–третє, невідкладно дезавуувати ст. 54 Закону України «Про Національний банк України», де «Національному банку забороняється надавати прямі кредити як у національній, так і в іноземній валюті на фінансування витрат Державного бюджету України».

7. Зміна підходів до рекапіталізації. Уряду України рекомендується встановити чіткі та прозорі критерії входження держави як власника до капіталу «проблемних» банків. Основним критерієм такого входження пропонується визначити нульовий або від'ємний капітал банку. Оскільки основними носіями бізнес–ризиків повинні бути власники банку, рекапіталізація з боку держави є доцільною лише в тому разі, коли власники витратили увесь капітал, який вони вклали у свій бізнес. Це дасть змогу оптимізувати витрати держави та, оскільки банк, що має додатний капітал, потенційно спроможний розраховуватися зі своїми кредиторами. Крім того, Уряду України рекомендується розробити модель оцінки власної частки у капіталі банку при здійсненні рекапіталізації. В разі,

якщо рекапіталізації підлягають лише банки з нульовим або від'ємним капіталом, оцінка їхньої вартості на основі капіталу втрачає економічний сенс. На нашу думку, така оцінка має враховувати сукупність ключових параметрів бізнесу банку, зокрема ринкова частка, розгалуженість мережі філій та відділень, частка проблемних кредитів, фінансові результати за останні п'ять років, асортимент послуг, вартість капіталу, визначена за допомогою методики WACC (Weighted Average Cost of Capital – середньозважена вартість капіталу) тощо.

8. Покращення якості кредитного портфелю банків та підвищення довіри до банківської системи у середньо- та довгостроковій перспективі. Верховній Раді України рекомендується внести зміни до чинних нормативно-правових актів, які б унеможливлювали обмеження для комерційних у використанні застави за наданими кредитами для їх погашення. «Проблемні» банки, які протягом 2005–2008 років активно нарощували портфель низькоякісних кредитів, потребують даного кроку для підвищення коефіцієнту повернення наданих кредитів та, відповідно, покращення власної ліквідності. Це, у свою чергу, вивільнить частину коштів, необхідних для погашення зовнішніх позик. Крім того, Верховній Раді України пропонується розглянути можливість внесення змін до законодавства, які б обмежували можливість заборони на зняття депозитів населенням. В ситуації, що склалася наприкінці червня 2009 року, при знятті мораторію на зняття депозитів серйозного відтоку депозитів очікувати не варто, оскільки основна кількість не схильних до ризику вкладників вже вилучила свої кошти з банківської системи. Натомість такий крок підвищить довіру до банківської системи в цілому, що через деякий час призведе до поживавлення на депозитному ринку України.

9. Створити міжнародну консалтингову групу з питань реформування банківської системи України та рекапіталізації банків, поклавши її організацію на міністерство фінансів та міжнародні фінансові інституції, які фінансують ці процеси в Україні.

10. Обговорити на спільному засіданні Кабінету Міністрів України та Національного Банку України інноваційні пропозиції щодо утворення трьохрівневої системи банківської безпеки в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – 17 січня. – С. 5–13.
2. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.99 р. № 679-XIV змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – 1 липня. – С. 1–9.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків» від 24 липня 2009 року №1617-VI.
4. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991. – № 1560-XII.
5. Господарський кодекс України: Офіц. видання. – К.: Концерн «Видавничий Дім Інюре», 2004. – 224с.
6. Цивільний кодекс України: Офіц. видання. – К.: Концерн «Видавничий Дім Інюре», 2004. – 356с.
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 39. – С. 351.
8. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2004 р.
9. Методичні рекомендації про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків: Затв. постановою Правління НБУ № 395 від 09.10.2005 р.
10. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства: Затв. постановою Правління НБУ № 369 від 28.09.2005 р.
11. Положення про механізми рефінансування банків України: Затв. постановою Правління НБУ № 82 від 28.02.2007 р.
12. Банківський менеджмент: Підручник / За ред. О.А. Кириченка, В.І. Міщенко. – К.: Знання, 2005. – 831 с.
13. Український прорив: для людей, а не для політиків. Програма діяльності Кабінету Міністрів України. – К., 2008. – 72 с.
14. Національна стратегія розвитку «Україна – 2015». – К.: Український форум 2008. – 74 с. (Геєць В.М., Семиноженко В.П., Кваснюк Б.Є.)
15. Банківські операції: Підручник / А.М. Мороз, М.Г. Савлук, та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 384 с.
16. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ. – К.: Молодь, 2002. – 974 с.
17. Василюк О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС, 2004. – 416 с.

18. Гроші та кредит: Підручник / За заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2004. – 602 с.
19. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 3-тє вид., випр. та доп. – К.: «Знання», 2004. – 587 с.
20. Золотарев В. Вечный кризис. Введение 09.03.09 www.politican.com.ua
21. Зарицка І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи. Вісник НБУ, 2009 – №6 ст. 21–29.
22. Кириченко О.А., Єрохін С.А. Інвестування. Підручник. К.: – Знання. – 2009. – 573с.
23. Кириченко О.А., Мелесик С.В. Економічна безпека банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи. /Актуальні питання економіки. 2009. №8, с.51–61.
24. Кириченко О.А. Системну кризу треба долати системними методами. /Урядовий кур'єр №83 від 14 травня 2009 року.
25. Кириченко О.А., Кудрицький В.Д. Сучасні теорії управління зовнішньою заборгованістю. /Актуальні питання економіки. 2009. №7, – с.15–28
26. Ковальчук А.Т. Фінансове право України. Стан та перспективи розвитку. К.: Парламентське видавництво, 2007. – 488 с.
27. Ковальчук А.Т. Финансовое право Украины в рыночных системах. К.: Парламентское изд-во, 2008. – 506 с.
28. Концепція економічної безпеки антикризового управління економікою України. К.: УЕП «Крок». 2009. – 72с.
29. Науменкова С.В. «Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах світової кризи» Вісник НБУ, 2009 №6 с.13–18.
30. Сучасна банківська установа: організація управління та фінансів. Монографія. //за ред. О.А.Кириченка, І.М.Грищенка, М.П.Денисенка. – Хмельницький. ХНУ. – 2009. – 547с.
31. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П.Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.)» /П.П.Гай-Нижник та інші. К., 2004. – 430 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Показники діяльності банків в 2001–2009 роках

№ з/п	Показники	01.01. 2001	01.01. 2004	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	2009	
								01.01	01.08
1.	Кількість зареєстрованих банків	195	179	181	186	193	198	198	198
2.	Виключено з Державного реєстру банків	9	8	4	1	6	1	7	5
3.	Кількість банків, що знаходиться у стадії ліквідації	38	20	20	20	19	19	13	10
1.	Кількість діючих банків	153	158	160	165	170	175	184	186
1.1	з них: з іноземним капіталом	22	19	19	23	35	47	53	51
1.1.1	у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	7	7	7	9	13	17	17	17
2.	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	13.3	11.3	9.6	19.5	27.6	35.0	36.7	34.8
АКТИВИ									
1.	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	39866	105539	141497	223024	353086	619004	973332	952099
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	37129	100234	134348	213878	340179	599396	926086	863990

2.	Високоліквідні активи	8270	16043	23595	36482	44851	63587	79702	86667
3.	Кредити надані	23637	73442	97197	156385	269688	485507	792384	746563
3.1	з нього: кредити, що надані суб'єктам господарської діяльності	18216	57957	72875	109020	167661	276184	472584	469704
3.2	кредити надані фізичним особам	941	8879	14599	33156	77755	153633	268857	236501
4.	Довгострокові кредити	3309	28136	45531	86227	157224	291963	507715	458251
4.1	з них: довгострокові кредити суб'єктам господарської діяльності	2761	23239	34693	58528	90576	156355	266204	245202
5.	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	2679	2500	3145	3379	4456	6357	18015	46055
6.	Вкладення в цінні папери	2175	6534	8157	14338	14466	28693	40610	36293
7.	Резерв під активні операції банків	2737	5355	7250	9370	13289	20188	48409	89108
	% виконання формування резерву	61.5	98.2	99.7	100.05	100.1	100.04	100.1	100.1
7.1	з них: резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 336	4631	6367	8328	12246	18477	44502	75624

ПАСИВИ

1.	Пасиви, усього	37129	100234	134348	213878	340179	599396	926086	863990
2.	Власний капітал	6507	12882	18421	25451	42566	69578	119263	120071
2.1	з нього: сплачений зареєстрований статутний капітал	3 665	8116	11648	16144	26266	42873	82454	103261
2.2	Частка капіталу у пасивах	17.5	12.9	13.7	11.9	12.5	11.6	12.9	13.9

3.	Зобов'язання банків	30622	87352	115927	188427	297613	529818	806823	743919
3.1	з них: кошти суб'єктів господарської діяльності	13071	27987	40128	61214	76898	111995	143928	116662
3.1.1	з них: строкові кошти суб'єктів господарської діяльності	2867	10391	15377	26807	37675	54189	73352	50925
3.2	кошти фізичних осіб	6649	32113	41207	72542	106078	163482	213219	199123
3.2.1	з них: строкові вклади фізичних осіб	4569	24861	33204	55257	81850	125625	175142	150625

Довідково:

1.	Регулятивний капітал	5148	13274	18188	26373	41148	72265	123066	126986
2.	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	15.53	15.11	16.81	14.95	14.19	13.92	14.01	15.59
3.	Доходи	7446	13949	20072	27537	41645	68185	122580	84469
4.	Витрати	7476	13122	18809	25367	37501	61565	115276	102829
5.	Результат діяльності	-30	827	1263	2170	4144	6620	7304	-18360
6.	Рентабельність активів, %	-0.09	1.04	1.07	1.31	1.61	1.50	1.03	-3.60
7.	Рентабельність капіталу, %	-0.45	7.61	8.43	10.39	13.52	12.67	8.51	-26.86
8.	Чиста процентна маржа, %	6.31	5.78	4.90	4.90	5.30	5.03	5.30	6.36
9.	Чистий серед, %	7.10	6.97	5.72	5.78	5.76	5.31	5.18	5.50

Додаток 2

Перелік банків, які знаходяться в стані ліквідації на 1 вересня 2009 р.

№ з/п	Регістраційний номер	Назва банку	Місцезнаходження банку
м. Київ та Київська область			
1	21	Акціонерний комерційний Український банк «Відродження»	м. Київ
2	180	Акціонерний комерційний банк «ГАРАНТ»	м. Київ
3	23	Акціонерне товариство «Градобанк»	м. Київ
4	63	ТОВ «Київський універсальний банк»	м. Київ
Автономна Республіка Крим			
5	81	Відкрите акціонерне товариство «Європейський банк розвитку та заощаджень»	м. Сімферополь
Одеська область			
6		Відкрите акціонерне товариство «Акціонерний комерційний банк «Одеса-Банк»	м. Одеса
Дніпропетровська область			
7	183	Відкрите акціонерне товариство «Комерційний банк «ПРИЧОРНОМОР'Я»	м. Дніпропетровськ
Закарпатська область			
8	14	Закарпатський акціонерний комерційний банк «Лісбанк»	м. Ужгород
Запорізька область			
9	64	КОМЕРЦІЙНИЙ АКЦІОНЕРНИЙ БАНК «СЛОВ'ЯНСЬКИЙ»	м. Запоріжжя
Рівненська область			
10	242	Комерційний банк «Княжий»	м. Рівне

Додаток 3

Банки України, в яких станом на 01.09.2009 р. було введено тимчасову адміністрацію від НБУ

№ п/п	Назва банку
1	ТОВ «Укрпромбанк»
2	АКБ «Національний кредит»
3	АКБ «Київ»
4	ВАТ КБ «Надра»
5	ТОВ «Західінкомбанк»
6	АКБ «Одеса-банк»
7	АКБ «Трансбанк»
8	ВАТ «БІГ Енергія»
9	ВАТ «РОДОВІД БАНК»
10	АБ «Банк регіонального розвитку»
11	ВАТ КБ «АРМА»
12	ВАТ «Селянський комерційний банк «Дністер»
13	ВАТ «Національний стандарт»
14	АКБ «Європейський»
15	ВАТ Володимирський
16	ВАТ «Столиця»

Додаток 4

10 найбільших М&А-угод в 2006 році

№	Об'єкт придбання	Галузь	Покупець	Вартість угоди \$ млн.
1	Інгuleцький горно-збагачувальний комбінат, Макіївський металургійний завод, Promet Steel	Металургія	Private Limited Company Metinvest B.V	3500,0
2	Укрсоббанк	Фінансові послуги	Bank Austria Creditanstalt AG	2200,0
3	ТАС «Комерцбанк»	Фінансові послуги	Swedbank AB	685,0
4	Банк «Форум»	Фінансові послуги	Commerzbank AG	685,0
5	«Сандора»	Продукти харчування	PepsiAmericas, Inc/ PepsiCo, Inc	680,0
6	Українська незалежна ТБ корпорація	СМІ	Приватні інвестори	600,0
7	Херсонський НПЗ	Нафта та газ	Brega Holding, Malveron Holding, Mariani Holding	600,0
8	«Мандарин Плаза»	Ритейл	Приватні інвестори	530,0
9	Regal Petroleum, Ltd.	Нафта та газ	Shell Exploration & Production Ukraine Investments B.V	410,0
10	ЗАТ «Українська промислова транспортна компанія»	Транспорт	ООО «Маріупільська Інвестиційна група»	350,0
Усього				10240,0

Додаток 5

10 найбільших М&А-угод 2008 року в Україні.

№	Об'єкт придбання	Галузь	Покупець	Вартість угоди \$ млн.
1	ВАТ «АКБ Промінвестбанк»	Фінансові по- слуги	ВАТ «Зовнішкoeкономбанком» та Slav AG	1080,0
2	ВАТ «Правексбанк»	Фінансові по- слуги	Intesa Sanpaolo S.p.A	750,0
3	ЗАТ «Міні- металургійний завод ІСТІЛ»	Металургія	ЗАТ «МирІнвест» та Stemcor UK, Ltd.	550,0
4	ВАТ «Шахта Комсо- молець»	Гірничо-рудна	ВАТ «Сибірська вугільна енергетична компанія»	300,0
5	ВАТ «Сармат»	Продукти хар- чування	South African Breweries — Miller (SABMiller) plc	130,0
6	ООО «Мягков- Фінанс»	Продукти хар- чування	ЗАТ «Синергія»	100,0
7	ВАТ «Дніпропетровський втормет»	Менеджмент	Приватний інвестор	80,0
8	ЗАТ «Дніпропетровський пивоваренний завод «Днепр»	Продукти хар- чування	Soufflet	60,0
9	ТРЦ «Аладін»	Ритейл	Meyer Bergman	60,0
10	SZL Financing Ltd. (майновий комплекс East Gate Logistic)	Будівництво та нерухомість	Akron Group	560,0
Усього				3166,0

ДЛЯ ЗАМІТОК

ДЛЯ ЗАМІТОК

Наукове видання

Науковий редактор: д.е.н., професор
Олександр Анатолійович Кириченко

Редактор: Світлана Валентинівна Крюкова

Відповідальний за випуск: к.псих.н., доцент Павло Якович Пригунов

**БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ:
ВИМІРИ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ**

(експертно-аналітична доповідь)

Підписано до друку 11.09.2009.

Формат 60/84/16. Папір офсетний.

Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.

Умовн. друк. арк. 4,00.

Обл.-вид. арк. 3,72. Наклад 100 прим. Зам. № 0937.

Виготівник ТОВ «Дорадо-Друк»

09000, Київська область

м. Сквиря, вул. Щорса, 7

(044) 501-75-69

www.dorado-group.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 2600 від 01.09.2006 р.